

AHMET KARATAŞ**

Ma‘mûretü’l-azîz Gazetesi’nde Yayımlanan Şiirler (Osmanlı Dönemi/ Milli Kütüphane Koleksiyonu)*

The Poems Published in *Mamuretülaziz Newspaper*
(Ottoman Period/ Turkey National Library Collection)

Ö Z E T

1883’te Ma‘mûretü’l-azîz’de (Elazığ) yayım hayatına başlayan Ma‘mûretü’l-azîz Gazetesi hükûmetin politikalarından ahâliyi haberdâr etmek, onları bilinçlendirmek, olan biten havâdîsi aktarmak amacıyla vâilîğin himâyesinde kurulmuş ve zaman zaman ara verse de yayımını 1928’e kadar aynı adla, 1934’e kadar da Elaziz ismiyle sürdürmüştür. Gazete yönetimi ilk yıllarda dönemin diğer gazetelerini örnek alarak sütunlarını şiire de açmış, böylece gazete mahallî şâirlerin eserlerini yayımladıkları, birbirlerinin şiirlerinden haberdâr oldukları, bunlara nazireler, tahmisler vs. yazdıkları bir edebî mecrâya dönüşmüştür. Burada yayımlanan şiirler ve tefrika edilen edebî yazılar devrin Harput/Ma‘mûretü’l-azîz kültür ve edebiyat dünyası hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ancak bu şehrin kültürel kimliğiyle ilgili yapılan değerlendirmelerde burada yer alan edebî malzeme dikkatlerden kaçmıştır. Devrin meşhur şâirlerinden Hoca Rahmî Efendi ve Hayri Bey’in divânları yayımlanmasına rağmen gazetede çıkan şiirlerine bu neşirlerde yer verilmemesi söz konusu ihmâlin önemli göstergelerinden biridir. Gazetenin eksiksiz bir koleksiyonu bulunmadığı için Milli Kütüphane’deki Osmanlı dönemi nüshalarını esas alarak hazırladığımız bu makalede 53 şiir vardır. 1883-1886 ve 1909-1911 yılları arasında neşredilen 256 sayının ilk 149’unda yer alan bu şiirler Harput’un şöhretli şâirleri yanında isimleri unutulmuş şiir heveslileri ile başta vâililer olmak üzere bazı mahallî devlet erkânına ve bölgede

A B S T R A C T

Mamuretülaziz Newspaper started to be published in 1883 to inform people about government policies and to convey news in the region. One purpose of the newspaper was to raise the awareness of the public. Although the broadcasting period was interrupted from time to time, it continued to be published until 1928. In the first years, many poems were published in Mamuretülaziz Newspaper. Thus, the newspaper became a center where local poets publish their poems and are aware of each other. The poems and literary writings published in the newspaper contain important information about the Harput/Mamuretülaziz culture and literature world of the period. However, in the evaluations about the cultural identity of this place, the literature in Mamuretülaziz Newspaper has been neglected. Although the divans of the famous poets Rahmî and Hayri Efendi were published, the fact that the poems published in the newspaper is not included here is the most important indicator of this negligence. Since the newspaper does not have a complete collection, I wrote this article based on the Ottoman period numbers in the Turkey National Library. In the article, besides the important poets of Harput, the poems of other poets whose names are forgotten are included. Some of these poets have official duties such as governorship and clerkship. I believe that the evaluations to be made without

* Makalenin Geliş Tarihi: 18.09.2020 / Kabul Tarihi: 08.10.2020.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, (karatasahmed@gmail.com), Orcid Id: 0000-0001-8469-2996.

Kıymetli teklif, tavsiye ve değerlendirmeleriyle makaleye katkı sağlayan isimlerini bilemediğim saygıdeğer hakemlere teşekkür ederim.

görev yapan memurlara aittir. Bu kıymetli edebî malzeme görülmenden Harput kültür ve edebiyatına dair yapılacak çalışmaların eksik kalacağı kanaatindeyiz.

seeing the poems published in Mamuretülaziz Newspaper will be incomplete.

ANAHTAR KELİMELEER

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi, Rahmî Efendi, Hayrî Bey, Vali Abdünnâfî Efendi, şiir.

KEY WORDS

Mamuretülaziz Newspaper, Rahmî Efendi (poet), Hayrî Bey (poet), Abdünnâfî Efendi (Mamuretulaziz governor), poem.

Giriş

Ma'mûretü'l-azîz Elazığ'ın (Osmanlı dönemindeki adıyla Ma'mûretü'l-azîz'in) haftalık ilk mahallî gazetesi olup 5 Zilhicce 1300/7 Ekim 1883'te yayım hayatına başlamıştır. Vilâyetin resmî yayın organı mâhiyetindeki gazetenin yayımlanmasındaki temel amaç hükûmetin politikalarından ahâliyi haberdâr etmek ve birtakım yazılar vâsıtasıyla onları bilinçlendirmektir. Gazetenin yayım periyodu zaman zaman kesintiye uğrasa da 1928'e kadar Ma'mûretü'l-azîz, 1929'dan 1934'e kadar ise *Elaziz* adıyla varlığını sürdürmüştür.¹

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'nin eksiksiz bir koleksiyonu bulunmamaktadır. Bu makaledeki şiirler gazetenin Milli Kütüphane'deki nüshaları esas alınarak tespit edilmiştir. Söz konusu koleksiyon kütüphanede "1962 SC 105" yer numarasıyla kayıtlı olup 1300-1304/1883-1886 yıllarında yayımlanan 149 sayı ile 1909-1911 arasında yayımlanan 107 sayıyı kapsamaktadır.

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'nin ilk yıllardaki neşirlerinde edebiyata kayıtsız kalınmamış, hem mahallî şuarânın şiirlerine hem de İstanbul

¹ Gazetenin kuruluş aşaması, matbaası, kurucu kadrosu, müdürleri, çalışanları, kaynakları, ilkeleri, teknik özellikleri, muhtevâsı gibi konularla ilgili birçok çalışma yapıldığı için aynı hususlardan bahsetmek tekrarin ötesine geçmeyecektir. Teferruatlı bilgiler için bk. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1301: 53; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1302: 53; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1307: 38; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1308: 40; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1310: 106; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1312: 158; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* 1325: 55; Sunguroğlu 1959: II/534-537; Demirel 2014: 67-95; Haykır 2017: 165-198; Devrim 1988: 1 vd.; Yıldırım 1997: 21 vd.; Haykır 2011: 2 vd.; Günaç 2014: 2 vd.; Çakmak 1999: I/266-269.

gazetelerinde yayımlanan bazı gazellere yer verilmiştir.² Fakat sonraki yıllarda bu çizgiden vazgeçilerek hükûmet ve vilâyete dair haberlerle resmî ilanlardan müteşekkil bir yayım politikası tercih edilmiştir. 1909-1911 yıllarını kapsayan 107 sayıda herhangi bir manzûmenin olmaması bunu göstermektedir. Gazetenin 1911-1925 arasındaki sayılarını ihtivâ eden bir koleksiyon bulunmadığı için bu dönemki şiir neşriyâtı hakkında bilgimiz yoktur. Fakat bazı müstakil eserlerden hareketle gazetenin söz konusu döneminde nâdiren de olsa şiir neşredildiğini söylememiz mümkündür.³

Mahalli gazete ve dergiler, yayımlandıkları bölgelerde yaşayan şâirler için seslerini duyurabildikleri önemli birer mecra olmuştur. Bu şâirlerin çoğu, şiirlerini maddî imkânsızlıklar başta olmak üzere çeşitli sebeplerle iki kapak arasına toplayıp yayımlayamadıklarından yazıp çizdikleri şeyler hebâ olup gitmiştir. Bir kısmının adı henüz hayattayken unutulmuş, kıymetleri bilinmemiş, ölümlerinden sonra geriye ancak o gazetelerde yayımlama imkânı buldukları birkaç şiir kalabilmiştir. Hem vilâyet hem de gazete olarak Ma 'mûretü 'l-azîz anlatmaya çalıştığımız bu meselenin tipik bir örneğini temsil etmektedir. Mehmed Rahmî Efendi ve Hayrî (Hayrullah) Bey gibi Ma 'mûretü 'l-azîz'in en şöhretli şâirlerinin bile bugün bütün şiirlerinin toplandığı divânları yoktur.⁴ Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi'nde yayımlanan şiirler, tefrika edilen yazılar şüphesiz devrin

² Zafer Çakmak "Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme" başlıklı tebliğinde herhangi bir kaynak zikretmeksizin 1890-1891'de Ma 'mûretü 'l-azîz valisi Enis Paşa zamanında gazetenin müdürlük ve başmuharrirlik vazifesini üstelenen Hayrî Bey'in gazeteyi "*Tercümân-ı Hakikat* seviyesinde edebî ve ictimâî makaleler, güzel şiirler ve mizahî hikâyelerle dolu" bir halde çıkarttığından bahsetmektedir (s. 267). Çakmak bu bilgi ve değerlendirmeyi bütünüyle Sunguroğlu'dan almıştır (II/536). Fakat araştırmacılara açık koleksiyonlarda bunu tevsik edecek gazete nüshaları bulunmamaktadır.

³ Meselâ Harputlu Çeribaşızâde Mustafa Âsım Bey'in (ö. 1919) Sultan Reşâd'ı (V. Mehmed, 1909-1918) medhettiği sekiz beyitlik "Sitâyiş" başlıklı manzûmesi gazetenin 28 Teşrîn-i Evvel [Ekim] 1331/1915 târih ve 1502 numaralı nüshasında yayımlanmıştır (bk. Ceyhan 2010: 118-119).

⁴ Nitekim Rahmî Efendi'nin divânı eski harflerle bir, yeni harflerle iki defa farklı isimler tarafından basılmışsa da buralarda yer almayan şiirlerini çeşitli yazma mecmualardan ve Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi'nden bulup yakın zamanda yayımlamıştık (Karataş 2020b: 1-42). Hayrî Bey de hayattayken divânçesini neşredebilen şanslı şâirlerden biri olmasına rağmen bu makalede görüleceği üzere şiirlerinin bir kısmı orada yer almamıştır. Şöhretlerini göz önünde bulundurduğumuzda başta *Tercümân-ı Hakikat*, *Son Havâdis* ve *Servet-i Fînûn* olmak üzere dönemin İstanbul matbuâtı üzerinde yapılacak ciddi bir araştırmayla her ikisinin matbû eserlerinde bulunmayan şiirlerinin tespit edilebileceğini düşünüyoruz.

Harput/Elaziz kültür ve edebiyat zemini hakkında önemli ipuçları vermektedir. Harput'un edebiyat tarihi hakkında bu malzeme dikkate alınmadan yapılacak her değerlendirmenin eksik kalacağı şüphesizdir. Buradaki şiirlerin bugüne kadar herhangi bir çalışmaya konu olmaması bizi bu makaleyi yazmaya sevk etmiştir.

1. *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'*nde Şiirleri Yayımlanan Kişiler⁵

Gazetenin Milli Kütüphane'deki koleksiyonunda yayım sırasına göre Harputlu Hacı Hayrî Bey (ö. 1910),⁶ Musa Kâzım Paşa (ö. 1890),⁷ Nâmî Mahmûd Midhat Efendi (ö. 1917),⁸ Abdünnâfi Efendi (ö. 1891),⁹ Mehmed Rahmî Efendi (ö. 1886),¹⁰ Ali Âsım Efendi,¹¹ Beyzâde Mehmed Nûrî Efendi

⁵ Tekrara düşmemek için bu şâirler arasında hayatları ve eserleriyle ilgili malumat bulunanları ilgili kaynaklara havâle ettik.

⁶ Hayatı ve eserleriyle ilgili bk. İbnülemin 1969: I/625-627; Sunguroğlu 1959: II/182-204; Onur 2004: 9-46; Okaygün 1935: 10; Erdem 1937a: 10; a.mlf. 1937b: 3; a.mlf. 1937c: 3; a.mlf. 1937d: 10; a.mlf. 1937e: 6; Güler 1966a: 29-30; a.mlf. 1966b: 25-29.

⁷ Hayatı ve eserleriyle ilgili bk. İbnülemin 1969: II/810-818; Uzun 2002: 152.

⁸ Harputlu olan bu zât gazeteye ilk şiirini gönderdiği sırada Ergani Sancağı a'sâr başkâtibiyken diğer şiiri neşredildiğinde Ma'mûretü'l-azîz Muhâsebe-i Vilâyet vâridât başkâtibiydi. Hayatı hakkında teferruatlı bilgiler için bk. Sunguroğlu 1959: II/251-254.

⁹ Hayatı, faaliyetleri, şiirleri hakkında teferruatlı bilgi için bk. İbnülemin 1969: II/1065-1072; Gündüz 2018: 5-23.

¹⁰ Teferruatlı bilgiler ve şiirleri için bk. İbnülemin 1970: III/1326-1328; Sunguroğlu 1959, II/286-292; Eren- Cengiz 1996: 1-12; Kavaz- Onur 1996: 3-20; "Tetkikler, Harput Şairleri: Harputlu Rahmî" 1938: 39; Karataş 2020a: 53-70.

¹¹ Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız bu zât gazetede "Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) hünerverânından" ibâresiyle takdim edilmiştir.

(Bayoğlu, ö. 1938),¹² Edîb Gevher Efendi,¹³ Kâmilzâde Hâfız Ferîd Efendi (ö. 1921),¹⁴ Abdullatif Efendi,¹⁵ Abdurrahmân Nâcim Efendi (ö. 1895),¹⁶ Abdülbâki Efendi,¹⁷ Abdullah Kâzım Efendi,¹⁸ Osman Râmiz Efendi,¹⁹

¹² Hayatı ve müftülük devresi hakkında bk. Sunguroğlu 1959: II/115-120; Karataş 2019: 197-205; 210-213.

¹³ Bayram Edîb Gevher Efendi Palu Belediye Reisi Rıza Paşazâde Mehmed Hilmi Efendi'nin oğludur. 1281/1864'te Palu'da doğmuş, buradaki sıbyân ve rüşdiye mekteplerinde okumuştur. Gazeteye şiirini gönderdiği sıralarda da rüşdiye mektebi öğrencisi ve vilâyet muhâsebesi stajyeriydi. Tahsil ve askerliğini müteakip Musul Vilâyetine bağlı Telafer'e nâhiye müdürü olarak gönderilmiş, oradaki ahâlîyle anlaşılamayınca vazifesinden ayrılmış, Basra'nın Uyûn nâhiyesine müdür olmuş, Palu Bidâyet Mahkemesi'nde vazife almış, bilâhère o sıralar Halep'e bağlı Suruç kazâsı a'sâr ikinci kitâbetinde çalışmış, sonra Diyarbekir'in Siverek kazâsı Belediye kitâbeti, Keban Ma'deni ve Palu'da Bidâyet Mahkemesi ikinci kitâbet ve baş kitâbetinde çalışmış, Zor Sancağı mukâvelât muharrirliği yapmış, tekrar Keban Ma'deni ikinci kitâbetinde vazife almıştır. Devlet Arşivleri'ndeki belgelerden anlaşıldığına göre 1322/1904'te Musul'a bağlı Zibar kazâsı kaymakam vekilliğinde, aynı sene Bağdat Vilâyetine bağlı Hanekin kazâsı Binküdre nâhiyesi müdürlüğünde bulunan "Palulu Paşazâde" Edîb Gevher Efendi'nin ne zaman vefât ettiğini bilmiyoruz. (bk. BOA, DH. SAİD. D. 107/377; DH. SAİD. MEM., 8/7; DH. MKT., 2346/3; DH. MKT., 862/78; DH. MKT. 865/72, 81, 110; DH. MKT. 2120/75; DH. MKT., 2287/93; DH. MKT., 879/18; DH. MKT., 873/42.)

¹⁴ Teferruatlı bilgiler için bk. Sunguroğlu 1959: II/261-268.

¹⁵ Hayatı hakkında malumât bulamadığımız bu zât gazeteye şiirini yolladığında Hısn-ı Mansûr mal müdürüydü.

¹⁶ Hayatı, eserleri ve kaynaklar için bk. Birinci 2006: 274; Baykan 2013: II/765-775.

¹⁷ Gazeteye şiirini gönderdiği esnâda "Malatya Mahkemesi zabıt ketebesinden" olan Abdülbâki Efendi'nin Malatyalı Vâizzâde İbrâhim Efendi'nin oğlu Abdülbâki Efendi olduğu kanaatindeyiz. (Geniş bilgi için bk. Kavruk- Özer 2006: 78.)

¹⁸ Abdullah Kâzım Efendi redif mülâzımı Ahmed Efendi'nin oğlu olup 1281/1865'te Malatya'da doğmuştur. Tahsilinden sonra Malatya Tahrîrât Kalemî kâtipliği, Malatya İdâre Meclisi ikinci kâtipliği, Kâhta kazâsı mal müdürlüğü, Akçadağ kazâsı Tahrîrât kâtipliği, Malatya Hapishânesi kitâbeti, Kâhta Tahsilât müfettişliği, Hısn-ı Mansur, Behisni, Akçadağ müfettişliği, Hısn-ı Mansûr tahsilât memuriyeti gibi vazifelerde bulunmuştur. Vazifelerindeki başarılarından dolayı Ma'mûretü'l-azîz Vilâyeti'nin talebi üzerine kendisine rütbe-i sâlise tevcih edilen Abdullah Kâzım Efendi BOA'daki sicil kaydına göre 1325/1909'da hayattadır (bk. BOA, DH. SAİD., 167/39; DH. MKT., 1843/112; DH. MKT., 1872/80; İ. DH., 1243/97397). Abdullah Kâzım Efendi Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'ne şiirini gönderdiğinde Malatya İdâre Meclisi ikinci kâtibiydi.

¹⁹ Hacı Osman Râmiz Efendi Vâizzâde Hacı Mehmed Ağa'nın oğludur. 1277/1860-1861'de Malatya'da doğmuş, burada iyi bir eğitim almıştır. Henüz 16 yaşındayken Malatya sancağı Tahrîrât Kalemî'nde işe başlamış, Behisni A'sâr kâtipliği, Malatya Muhâsebe Kalemî kâtip yardımcılığı, Malatya Tahrîrât Kalemî kâtipliği (mübeyyiz-i evvel), Muhâsebe Kalemî kâtipliği (müevvid-i sâni ve müevvid-i evvel), Malatya İdâre Meclisi başkâtipliği, Dersim Sancağı İdâre Meclisi başkâtipliği, Malatya Evkâf Müdürlüğü vekilliği gibi vazifelerde bulunmuş, 1311/1893'te Medine Tahrîrât Müdürlüğüne tayin edilmiş, 1312/1895'te başarılarından dolayı kendisine dördüncü rütbeden Mecidî Nişânı verilmiştir. Şevvâl 1314/Mart 1897'de sağ olan Râmiz Efendi'nin ne zaman vefât ettiğini bilmiyoruz (Daha geniş bilgi için bk. BOA, DH. SAİD. 55/87-88). Râmiz Efendi şiirini gazeteye gönderdiği sıralarda "Malatya Meclis-i İdâre Başkâtibi"ydi.

Bahâî Baba,²⁰ Abdullah Hulûsî Efendi,²¹ Sâib Efendi,²² Celâl Bey (Mazgird Mutasarrıfı),²³ Mehmed Râsim Paşa (Malatya Mutasarrıfı, ö. 1891)²⁴ ve Âkif Bey'in²⁵ şiirleri yayımlanmıştır.

²⁰ Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Bahâî Efendi'nin şiiri gazetede “seyyâhından” notuyla yayımlanmıştır.

²¹ BOA'daki Sicill-i Ahvâl defterlerinden birinde Malatya Bidâyet Mahkemesi'nde vazife yapmış Malatyalı bir Abdullah Hulûsî Efendi'nin kaydı bulunmaktaysa da doğum tarihi 1292/1876 olduğundan bu zâtın 1302/1884'te gazeteye gazelini gönderen “Malatya Bidâyet Mahkemesi Başkâtibi Abdullah Hulûsî Efendi” olmadığı kanaatindeyiz. (bk. BOA, DH. SAİD., 156/133)

²² Sâib Efendi hakkında tam künyesinin “Süleymân Sâib” olduğu ve 1300/1883 tarihli Diyarbekir Sâlnâmesi'ne göre Behisni kazâsı A'sâr Me'mûriyeti'nde kâtiblik yaptığı dışında bir bilginiz yoktur. (bk. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir* 1300: 70)

²³ Aslen Sirozlu (Yunanistan) olan Celâl Bey (bilâhère paşa olacaktır) gazeteye şiirlerini gönderdiği sıralarda Mazgirt (bugün Tunceli'nin ilçesi) mutasarrıfıdır. BOA'daki belgelere göre Urfa mutasarrıfı iken rüşvet aldığı için, Mazgirt'te de başka usulsüzlükleri sebebiyle ahâlî tarafından şikâyet edilmiş, 1304/1886-1887'de Ergani mutasarrıfı Abdülkadir Bey'le becâyiş edilmiştir. (BOA, DH. MKT., 738/63-3; 1382/51; 1387/29; 1394/47; 1403/6; İ. DH. 1017/80254; BEO, 115/8620.)

²⁴ Mehmed Râsim Paşa Antepli Cenânîzâdeler sülâlesindendir. Son vazifesi olan Malatya mutasarrıflığından önce 1283/1866'dan itibaren çeşitli yerlerde toplam on sekiz yıl istintâk (sorgu) kâtipliği, evrâk müdürlüğü, meclis azâlığı, mahkeme reisliği, tahrîr-i emlâk memuriyeti, mutasarrıflık yapan Mehmed Râsim Paşa Malatya mutasarrıfı iken yirmi günlük izin alarak annesini hava değişimi için Antep'e götürmüş, Antep'teyken talebi üzerine izni uzatılmış, yüz yirmi güne varan bu süre de dolunca yaşlılığını ve hastalığını ileri sürerek yeniden izin istemesi üzerine azledilmiş, yerine Erzurum sâbık merkez mutasarrıfı Ali Rıza Efendi tayin edilmiştir. Yeni bir vazifeye atanmayan Râsim Paşa İstanbul'a gelmiş, kısa süre sonra da 14 Ağustos 1307/26 Ağustos 1891'de burada vefât etmiş, Üsküdar'daki Karacaahmed Mezarlığına gömülmüştür (BOA; ŞD, 918/68; DH. MKT., 1372/70; 1385/45; 1392/97; 1396/6; 1399/75). Mehmed Nermi Haskan'ın kaydına göre mezar taşına “Ayntâb hânedân-ı kadîminden ve Rumeli Beylerbeyi pâyelilerinden esbak Malatya Mutasarrıfı Cenânîzâde Mehmed Râsim Paşa. 20 Muharrem 1309” ibâreleri hakkedilmiştir. (Haskan 2001: II/700.) Ziya Yılmazır meşhur tarihçi Mütercim Âsim Efendi'yle aynı sülâleden olan Râsim Paşa'nın mezar taşında 25 Zilhicce 1258/27 Ocak 1843 tarihinin kayıtlı olduğunu söyleyip M. Nermi Haskan'ın resmî vesikalarla da uyuşan (meselâ bk. BOA, ŞD, 918/68) vefat tarihi kaydının yanlış olduğunu iddiâ etmektedir (bk. Yılmazır 2015: I/LVIII). Vefâtından sonra Râsim Paşa'nın âilesine (eşi Hadice Hanım, çocukları Mihri, Rıza ve Ziya'ya) maaş tahsis edilmiştir (DH. MKT., 1881/9).

²⁵ Gazetede ismi dışında hiçbir bilginin kayıtlı olmadığı bu zat hakkında malumât bulamadık.

2. Şiirler Hakkında Genel Bilgi

Gazetenin incelediğimiz nüshalarında en fazla şiiri bulunan şâir Harputlu Hayrî Bey'dir. Hayrî Bey'in on sekiz manzûmesi bulunmaktadır. Bu manzûmelerin 5'ini *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb* isimli divânçesine de (İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1302) koymuştur. Hayrî Bey *Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi'*nin yayım hayatına başlaması dolayısıyla yazdığı tebriknâmede bu icrâatı devrin vâlisi Abdünnâfi Efendi'nin çabasına bağlamakta ve tebrik metnine yerleştirdiği

Okudukça edelim arz-ı teşekkürle du 'â

Bu dahi beldemize bir eser-i nâfi 'dir

şeklindeki teşekkür beytinde geçen “eser-i nâfi” ibâresiyle ona telmihte bulunmaktadır.

Hayrî Bey, Hayâlî'ye (ö. 964/1557) atfedilen meşhur “*Geçmiş zamân olur ki hayâlî cihân değer*” mısraını tazmîn ederek oluşturduğu murabbâi gazetenin 3. sayısında neşretmiştir. Yedi kıt'alık murabbâda ana fikir geçmişe duyulan özlemdir. 4. sayıda “iderüz” redifli rindâne bir gazeli, 7. sayıda “*Feryâdıma bir gün gelir imdâd olunur mu*” mısraıyla başlayan gazeli, 10. sayıda “*Hattı geldi de yine gitmedi sevdâ-yı nigâr/ Köhne sâl olsa dahi ömrüne âdem doyamaz*” matla'lı gazeli, 13. sayıda Ma 'mûretü 'l-azîz'in eski vâlilerinden Abdullah Paşa'nın vefâtı sebebiyle yazdığı tarih bulunmaktadır. Hayrî Bey'in dünyânın fâniliğini, insanın kader karşısındaki çaresizliğini vurguladığı “*Sanma binâ-yı kasr-ı cihân pâydâr olur/ Bir gün gelir ki ol dahi vîrâne-zâr olur*” mısralarıyla başlayan beş bendlik müsebbai gazetenin 15. sayısında neşredilmiştir. 16. sayıda “olsun” redifli gazeli, 17. sayıda “*Ne güzel eyler idin âşîka cânâneliği*” mısraıyla başlayan gazeli, 18. sayıda Vâli Abdünnâfi Efendi'nin “*Hakk'a kim eyler ise sıdk ile tefvîz-i umûr/ Olsa sad rehzen-i râhî eder âsûde ubûr*” matla'lı gazeline yaptığı tahmîsi, 19. sayıda “beni” redifli gazeli, 24. sayıda tekîb-i bend nazım şekliyle kaleme aldığı münâcâtı, 32. sayıda “söylesin”, 35'te “diyerek” redifli gazelleri, 36. sayıda “*Sevdâ-zedeyim aşk ile Mecnûn'a misâlim*” mısraıyla başlayan muhammesi, 42. sayıda iki kıt'ası neşredilmiştir. Hayrî Bey'in Ma 'mûretü 'l-azîz eşrâfından Çötelizâde Ahmed Bey'in 1302/1885'te genç yaşta vefâtı üzerine yazdığı târih, gazetenin 70. sayısında “*Çötelizâde müteveffâ Ahmed Beg'in vefâtına dâir olup vesîle-i rahmet olmak üzere tab'ı iltimâs kılınan bir târîh-i dilsûzdur*”

notuyla yayımlanmıştır. 29 Rebûlâhir 1302/18 Şubat 1885 tarihli gazetede yer alan bu târih Hayrî Bey'in incelediğimiz koleksiyondaki son manzûmesidir. Onun şiir neşrine bir müddet ara vermesinin sebebi o sıralar Dersim Mektupçuluğu vazifesine atanması ve zaman içerisinde şiir yazma hususundaki fikrinin değişmesidir. Bir yazısında bulunan "*Dersim'de iken vazîfe-i resmîyyemiz şiir ile iştigâle mâni olduğu gibi Harput'a avdetden sonra da kâh hastalık kâh kitâbetle meşgûl olduk. Güzerân-ı zamân ile şiir hakkında fikrimiz dahi değişti. Şu hâlde fikr-i âcizâneme göre zevk-âşînâ-yı eş'âr olmak tabî'at-ı insân için meziyyet-i mümtâze-i fitriyyedir. Kezâlik müheyyic, müessir, musanna', latîf şiirleri külfetsizce söylemek dahi bir fazîlet-i makbûledir ammâ, şu evsâfî hâiz olmaksızın muttasıl şiir söylemek eser-i sebûk-mağzî add olunacağı gibi iktidâr-ı şâirâne ile muttasıl olanların dahi kalbe te'sîr edecek bir hâlden mütehasıs olmaksızın veyâhud ahlâka, âdâba dâir akl u hikmete muvâfık meâl ü ma'ânîyi tasvîr için bir zemîn bulmaksızın geceyi gündüze katarak mevzûn u mukaffâ söz söylemeye çalışmaları dahi abesle iştigâlden ibâretidir.*" şeklindeki cümleleri bu bilgiyi teyid etmektedir (Hayrî 1316: 143-144).

Hayrî Bey yukarıdaki cümlelerini alıntıladığımız Nümûne-i Muharrerât adlı eserinde "*Cülûs-ı hümayûn-ı Hazret-i Pâdişâhî yevm-i mahsûsunda vilâyet gazetesine yazılan makâle bâlâsına konulan kît 'a'*" notuyla aşağıdaki kît'anın da II. Abdülhamid'in tahta çıkış (31 Ağustos 1876) yıldönümlerinden birinde *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'*nde yayımlandığını ifâde etmektedir:

Yevm-i mes'ûd-ı cülûs-ı şehryârîdir bugün

Feyz-i şevk u mes'adet dünyâyâ sârîdir bugün

Rûh-perver neşveler her yerde olmuş müncelî

Ravza-i ikbâl-i dehrin nev-bahârıdır bugün (Hayrî 1316: 153)²⁶

Na't, mersiye ve hiciv türünde yazdığı şiirlerle adından söz ettiren Musa Kâzım Paşa'nın doğrudan *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'*ne yolladığı bir şiiri yoktur. *Tercümân-ı Hakikat'*in 1595 numaralı nüshasında (28 Eylül 1883) onun "*Aşk olur peydâ dil-i gam-perverimden renk renk*" mısraıyla

²⁶ Bu kît'anın gazetenin hangi sayısında yayımlandığını bilmiyoruz. Yukarıdaki nottan kît'anın II. Abdülhamid'in tahta çıktığı gün sebebiyle yazıldığı anlaşılmaktaysa da onun tahta çıktığı 31 Ağustos 1876'da *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'* henüz neşir hayatına başlamamıştı. Bu sebeple "yevm-i mahsûs" "yıldönümü" olarak kabul ettik.

başlayan bir gazeli neşredilmiştir. Ma ‘mûretü’l-azîz Gazetesi idârecileri çok beğendikleri bu gazeli kendi okuyucularının da istifâde etmesi gayesiyle gazetenin 3. sayısında yayımlamışlardır.

Harputlu Nâmî Mahmûd Midhat Efendi’nin gazetenin 7. sayısında “nukât”, 92. sayısında “var idi” redifli iki gazeli neşredilmiştir.

“Nâfi” mahlasıyla şiirler kaleme alan Adanalı Abdünnâfi İffet Efendi iki defa Ma ‘mûretü’l-azîz vâlisi olmuştur (Sunguroğlu 1959: I/213-214). Mutasarrıf sıfatıyla yaptığı ilk görev 1876-1879 yıllarına tekâbül etmektedir. 1883’te başlayıp 1884 Haziranına kadar süren ikinci vâililik devresinde onun emir ve himmetiyle Ma ‘mûretü’l-azîz Gazetesi yayım hayatına başlamış ve burada zaman zaman manzumeleri de neşredilmiştir. İncelediğimiz koleksiyonda Abdünnâfi Efendi’nin dört manzumesi bulunmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere bir gazelini ise Hayrî Bey tahmîs etmiştir. Abdünnâfi Efendi’nin ilk manzumesi “aşk” redifli olup gazetenin 10. sayısında yer almıştır. İkincisi Mehmed Sâdık Rifat Paşa’nın oğlu Şûrâ-yı Devlet azâlarından Raûf Paşa’nın 1301/1884’te vefâtı üzerine yazdığı târihtir. Üçüncüsü Ma ‘mûretü’l-azîz’de karın çok yağdığı 1301/1884 kışında mevsime uygun olarak yazdığı “berf” redifli gazelidir. 34. sayıda yer alan “olur” redifli hikmetli gazeli onun bu koleksiyondaki son manzumesidir.

Ma ‘mûretü’l-azîz Gazetesi’nde şiirleri yayımlanan bir başka Harputlu şâir Hoca Rahmî Efendi’dir. Gazetenin yayımlanmaya başlaması Rahmî Efendi’nin son yıllarına denk gelmiştir. Onun burada yayımlanan ilk şiiri “Görüp âyînede gonca dehânın şûh dildârın” mısraıyla başlayan tercî-i bendidir. 12. sayıda yer alan bu manzûme bilâhare yayımlanan dîvânında da bulunmaktadır. 13. sayıda “geç”, 14. sayıda “âşinâ” redifli gazelleri, 88, 92, 96. sayılarda Abdünnâfi Efendi’nin yerine Ma ‘mûretü’l-azîz vâliliğine getirilen Hacı Hasan Hakkı Paşa’nın yaptırdığı çeşmelere yazdığı tarih manzûmeleri yayımlanmıştır. Gazetenin 130. sayısında ise Rahmî Efendi’nin vefât haberi yer almaktadır.²⁷

O zamanlar Ma ‘mûretü’l-azîz vilâyetine bağlı Malatya sancağının bir kazâsı olan Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) şuarâsından Ali Âsım Efendi’nin 3 şiiri yayımlanmıştır. Âsım Efendi gazetenin 28. sayısında yer alan

²⁷ Bu konuya dair daha teferruatlı bilgiler için bk. Karataş 2020a: 54-56.

musammatını (muaşşer) Vâli Abdünnâfî Efendi için kaleme almıştır. Âsım Efendi'nin 92 ve 101. sayıda ise iki tahmisi bulunmaktadır.

Beyzâde Mehmed Nûrî Efendi, Harput'un XIX. asırdaki en önemli ilim ve irfân adamlarından Beyzâde Hacı Ali Rızâ Efendi'nin oğludur. Küçük memuriyetlerle başlayan iş hayatını müftülük ve iki dönem mebusluk vazifesiyle devam ettirmiştir. Mehmed Nuri Efendi'nin *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'nin 60. sayısında Vali Hasan Paşa'yı yol, köprü gibi imâr faaliyetlerine verdiği önem dolayısıyla övdüğü bir mektubu ve İzolu (Elazığ-Malatya güzergahı) civarındaki Karin Çayı üzerine inşâ ettirdiği köprü için yazıp bu mektuba ilâştirdiği tarih manzûmesi bulunmaktadır.

Kâtip Edîb Gevher Efendi henüz Rüşdiye Mektebi öğrencisiyken şiir yazmaya başlamış, bunlardan birini de *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'nde yayımlatma fırsatı bulmuştur. "Yeridir" redifli bu gazel gazetenin 72. sayısında yer almaktadır.

Harputlu Kâmilzâde Hâfız Ferîd Efendi, Sunguroğlu'nun beyanına göre kuvvetli bir hâfız, edip, âlim ve hattat idi. Şiirlerini bir deftere kaydettiği ve bu defterin vefâtından sonra akrabalarında kaldığı belirtilmekteyse de âkıbeti hakkında bilgimiz yoktur. Ancak onun *Cerîde-i Sûfiyye* başta olmak üzere devrin bazı mecmualarında şiirlerinin neşredildiğini biliyoruz. Ferid Efendi'nin *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'nin incelediğimiz nüshalarında bir gazeli yayımlanmıştır. 76. sayıdaki bu gazel "Dem olsun hemdemi şimdengerü bu çeşm-i giryânın" mısraıyla başlamaktadır.

Gazetede şiiri yayımlanan bir başka zât devrin Adıyaman Mal Müdürü olan Abdullatif Efendi'dir. Lutfî mahlaslı Abdullatif Efendi'nin "Yokdur kazâ-yı aşka bir hadd ü ne nihâyet" mısraıyla başlayan gazeli gazetenin 79. sayısında neşredilmiştir.

Şehrizorlu (Süleymaniye-Kuzey Irak) Abdurrahmân Nâcim Efendi çeşitli yerlerde yaptığı resmî vazifelerden sonra 1894'te Ma'mûretü'l-azîz Ceza Dâiresi reisliğine getirilmiş 1895'te buradaki görevini sürdürürken vefât etmiştir. Şiire meraklı olan Nâcim Efendi 1885'te Diyarbakır İstînaf Mahkemesi Ceza Dâiresi reisliğine atandığı sırada Ma'mûretü'l-azîz'e de uğramış ve yazdığı Farsça *Sefernâme*'sinin bir nüshasını *Ma'mûretü'l-azîz*

Gazetesi'ne vermiştir. Gazete yetkilileri de bunu gazetenin 81 ve 82. sayılarında yayımlamışlardır.

Malatya Mahkemesi zabıt ketebesi Abdülbâki Efendi'nin Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi'nde iki gazeli yayımlanmıştır. Gazetenin onu "nev-hevesândan" (yeni başlayan, acemi) diye takdim etmesi o yaşlarda genç olduğuna ve şiirlerinin henüz olgunlaşmadığına işârettir. "Bâkî" mahlasını kullanan Abdülbâki Efendi'nin "ol" redifli ilk gazeli gazetenin 97. sayısında, "muhabbet" redifli ikinci gazeli 140. sayısında yayımlanmıştır.

Abdülbâki Efendi gibi Malatya'da kâtiplik yapan Abdullah Kâzım Efendi de genç yaşta gazeteye şiirini gönderenlerdendir. Gazetede ki notta, gönderilen gazelin şâirin şevkini arttırmak için gazeteye konduğu ifade edilmektedir. "*Gönül bâzâr-ı hüsne uğrama hîç düşme sevdâyâ/ Elinde nakd-i cândan var mıdır bir gayrı sermâye*" matla'lı gazel gazetenin 103. sayısında yer almıştır.

Dönemin Malatya İdâre Meclisi Başkâtibi Osman Râmiz Efendi de şiirlerini vilâyet gazetesine göndermeyi tercih eden Malatyalılardandır. Malatya o sıralar Ma'mûretü'l-azîz'in sancağı olduğundan vilâyet gazetesi Dersim (Tunceli), Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Eğin, Behisni (Besni), Kâhta, Çarsancak, Çemişgezek, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Arapgir gibi Ma'mûretü'l-azîz'e bağlı yerleşim yerlerinin de gazetesiydi ve sık sık buralardan haberler paylaşmaktaydı. Osman Râmiz Efendi'nin incelediğimiz nüshalarda iki gazeli bulunmakta olup bunlar gazetenin 106 ve 140. sayılarında yayımlanmıştır.

Seyyâh Bahâi Baba'nın Osman Nevres Efendi'nin (ö. 1293/1876) meşhur "olaydı" redifli gazeline yazdığı nazîresi 106. sayıda, Malatyalı Abdullah Hulûsî Efendi'nin "*Derd-i bîmâr-ı nigâhınla gönül pek hastedir/ Avdet-i sıhhat nigâh-ı lutfına vâbestedir*" matla'lı gazeli 110. sayıda, Behisni'de kâtiplik yapan Sâib Efendi'nin "el çekdi" redifli gazeli yine 110. sayıda neşredilmiştir. 8 Rebûlevvel 1302/1 Aralık 1885'te neşredilen bu sayıdan sonra 22 Şevvâl 1303/24 Temmuz 1886'da yayımlanan 139. sayıya kadarki nüshalarda şiir yer almamıştır. 139. sayıda yukarıda da bahsettiğimiz Osman Râmiz ile Abdülbâki Efendilerin gazelleri yayımlanmıştır.

Gazetenin 148. sayısında Mazgirt mutasarrıfı Celâl Bey'in "bana" redifli gazeli, 149. sayısında Malatya mutasarrıfı Râsim Paşa'nın yeni yıl tebriki mâhiyetindeki tarih manzumesiyle Âkif Bey'in Mutasarrıf Celâl Bey'in "bana" redifli gazeline yazdığı nazîresi neşredilmiştir. 4 Muharrem 1304/ 3 Ekim 1886'da çıkan bu nüsha incelediğimiz koleksiyonda şiir ihtivâ eden son nüshadır. Koleksiyonda bundan sonraki ilk sayı 1261 numaralı, 16 Şaban 1327/2 Eylül 1909 tarihlidir. Aradaki 1112 sayıda birçok şiirin yer aldığı, gazetenin zaman zaman devrin meşhur *Tercümân-ı Hakikat*'i gibi edebî bir hava oluşturduğu kaydedilmektedir (Sunguroğlu 1959: II/184). Dolayısıyla bu sayıların kayıp olması o muhitin isimleri unutulmuş, defterleri günümüze ulaşmamış şâir ve ediplerinin eserlerinden mahrum kalmamız sebebiyle büyük bir talihsizliktir.

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi koleksiyonunda toplam 53 şiir vardır. Bunlar içinde en uzununu Abdurrahmân Nâcim Efendi'nin yazdığı 129 beyitlik Farsça *Sefernâme*'dir. Onu Adıyamanlı Ali Âsım Efendi'nin 100 mısralık (10 bend) muaşşeri takip etmektedir. Gazetede neşredilen en kısa manzume ise Harputlu Hayrî Bey'in beytidir.

3. *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'nde Yayımlanan Şiirler²⁸

Hayrî Bey

Çok zamândır ki nakş-ı tahayyülü destgâh-ı tasavvurda kalan vilâyet gazetesinin zînetsâz-ı sahâif-i zuhûr olan birinci nüsha-i matbû'ası nazar-ı ibtihâc ile görülüp okundu. Memleketimizi bu eser-i nâfi'ada müstefid

²⁸ Sıralamada şiirlerin yayım tarihleri esas alınmıştır.

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi vâililiğin himâyesinde neşredilmesine rağmen özellikle ilk döneminde kısıtlı teknolojik imkânlarla faaliyetine devâm edebilmiştir. Bu sebeple şiirlerde dizgiden, mürekkepten, harf kaymalarından, baskıdan, dikkatsizlikten kaynaklanan birçok hata bulunmaktadır. Bunlara dipnotlar vâsıtasıyla tek tek işaret etmek yerine gerekli düzeltmeleri metin üzerinde yaptık, mecburî ilâvelerimizi köşeli parantez içerisine aldık. Teknik hatalar sebebiyle anlam kargaşası yaratan ibârelerdeki düzeltme sebebimizi ayrıca dipnotlarda belirttik. Gazetenin yayım tarihlerinde de zaman zaman rakam hataları yapılmıştır (1303 yerine 1302, 1886 yerine 1885 yazılması gibi), bazen hicrî tarihin karşılığı olarak yazılan milâdî tarih ("Efrençî") de tutmamaktadır. Bu durumlarda yanlış zikretmeden doğrusunu yazıp geçmeyi tercih ettik. Şiirler divân, divânçe, mecmua gibi başka eserlerde yahut akademik çalışmalarda olduğu gibi yayımlanmışsa onları buraya yeniden yazmadık, ilgili çalışmalara atıfta bulunduk. Yayınlar arasında çeşitli farklılıkların olduğu şiirleri karşılaştırma imkânı tanımak amacıyla buraya kaydettik.

eden muvaffakiyât-ı celîle-i cenâb-ı vilâyet-penâhî mûcib-i tahmîdât-ı nâ-
mütenâhî olmasıyla

Okudukça edelim arz-ı teşekkürle du 'â

Bu dahi beldemize bir eser-i nâfi 'dir

müfâdınca umûm sırasında hisse-i âcizâneme isâbet iden vecîbe-i
teşekkürâtı hey'et-i idârenin tebrîkât u du 'â-yı muvaffakiyâtına terdîfen
edâ eylerim.

Serkâtib-i Meclis-i İdâre-i Vilâyet Hayrullâh²⁹

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi rif'atlı Hayrullâh Efendi'nin mısra-
ı meşhûru tazmîn ile nazm eylediği murabba' hakîkaten bir eser-i dilnişîn
olmağla derc olundu.

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Devr-i zamâna dikkat ile eylesen nazar

Bir an içinde gerdişi bin inkılâb eder

Yokdur devâm-ı zevk u keder hep gelir gider

Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

Kande o bezm-i rind ki pür ayş ü şevk idi

Bârân-ı neşvedârı bütün ehl-i aşk idi

Her hâdisâtı gönlüm için mahz-ı zevk idi

Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

Vîrân bıraktı gitdi o âhû otağını

Gözler tutar mı görmeğe hâlî yatağını

Bûm u gurâb aldı bütün bağ u râğını

Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

Şem'-i ruhunda devr ile pervâneler gibi

Zülf-i siyâhın okşar idim şâneler gibi

Düşdüm firâka şimdide bîgâneler gibi

Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

²⁹ Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 3, 19 Zilhicce 1300 (21 Ekim 1883), s. 2.

Hâlât-ı vaslî hâtır-ı bîmâre gelmesin
 Dâğ-ı dil üzre öyle de bir yâre gelmesin
 Kimse bu hükm-i hikmeti inkâre gelmesin
Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

Tiğ-i firâk[ı] etdi dile gerçi pek eser
 İnsâf olunsa etmemeli anı da keder
 Envâ'-ı zevk u vasl ile kâm almışız yeter
Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer

Hayrî şûun-ı âlemi hükm-i kader verir
 Gâhi neşât u neşve gehi gam keder verir
 Baksan kitâb-ı sergüzeşte nelerden haber verir³⁰
*Geçmiş zamân olur ki hayâli cihân değer*³¹
 *** **

Musa Kâzım Paşa

Ferîkân-ı kirâm ve şu'arâ-yı benâmdan sa'âdetlü Kâzım Paşa Hazretlerinin *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'*nde görülen gazel-i belîgâneleri hakikaten nevâdir-i âsâr-ı mergûbeden olmağla teberrûken derc ve neşrine ibtidâr olunmuştur.³²

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
 Aşk olur peydâ dil-i gam-perverimden renk renk
 Mevc urur sahbâ derûn-ı sâgarımdan renk renk

Bir tecellâ kıldı kim mihr-i muhabbet gönlüme
 Oldu deryâlar hurûşân gözlerimden renk renk

Keştî-i kalbim işâretler çeker derd ehline
 Nâr-ı âhım bî-sebeb çıkmaz serimden renk renk

³⁰ Bu mısırda vezin problemi vardır.

³¹ *a.g.e.*, nr. 3, 26 Zilhicce 1300 (28 Ekim 1883), s. 2. Tazmîn edilen mısırda birçok kaynakta Hayâli Bey'e atfedilmekteyse de Ali Nihad Tarlan'ın hazırladığı *Hayâli Divânı* neşrinde (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992) buna rastlayamadık.

³² Bu gazel "Şâ'ir-i ser-efrâz sa'âdetlü Kâzım Paşa Hazretleri'nin bir eser-i âlî-i belîgâneleridir." notuyla *Tercümân-ı Hakikat*'in 26 Zilka'de 1300/ 28 Eylül 1883 târihli, 1595 numaralı sayısında yayımlanmıştır (s. 3).

Çekdi bir sûret-geh-i levh cânıma nakkâş-ı sun‘
Rû-nümâdır tal‘ati eşk-i terimden renk renk

Meş‘al-i mişkât-ı aşkım çün çerâğ-ı âfitâb
Berk urur şevk u şetâret peykerimden renk renk

Nûr iner sanman semâdan rû-yı arza gâh gâh
Kan akar çeşmim alîl-i ahterimden renk renk

Bir semender-dil hezâr-ı âlem-i endîşeyim
Âteşîn güller biter bâl u perimden renk renk

Şâh-ı istiğnâ-sipâhım dâmen-efşândır bana
Âyet-i râyât-ı nusret leşkerimden renk renk³³

Berk-i hüsnünden tutuşdu hırmen-i dil öyle kim
Şu‘leler peydâ olur hâk-ı serimden renk renk

Ben cünûn iklîminin sultânıyım mânend-i Kays
Cüş eder sevdâ serîr ü efserimden renk renk

Kâzım ol âyîne-i envâr-ı aşkım kim olur
Rû-nümâ sırr-ı muhabbet cevherimden renk renk³⁴

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi rif‘atlı Hayrullâh Efendi’nin
destres olduğumuz nev-güfte bir gazel-i ra‘nâlarıdır.

[mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün (fa‘lün)]

Tarîk-i rinde sülûk eyledik devâm ederiz

Hemîşe bâde vü mahbûbı iltizâm ederiz

³³ “Âyet-i râyât-ı nusret”ten kastedilen husus yardım âyetinin yazılı olduğu sancaklardır. “Nusret âyeti” diye ifade edilen “yardım ve fetih (zafer) âyeti” Saf Süresi’nin 13. âyetinin bir kısmını oluşturmaktadır. “نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَنَشْرُ الْمُؤْمِنِينَ” şeklindeki bu kısım “Allah’tan yardım ve yakın bir fetih! Mü’minleri müjdele!” anlamına gelmektedir.

³⁴ a.g.e., nr. 3, 26 Zilhicce 1300 (28 Ekim 1883), s. 4.

Ayağı suyunu dâim içere de feyz alırsız
Cenâb-ı pîr-i harâbâta ihtirâm ederiz

Kesildi gayri emel kûy-ı yâre varmakdan
Bizi o ilde sorar var ise selâm ederiz

Zamâne aksini îcâb eder mücerrebdir
O şey ki biz anı tahsîle ihtimâm ederiz

Leyâl-i hicrde gerçi figân eder gezeriz
Sana da uykuyu ey gonce-leb harâm ederiz

Verir cezâsını adl-i Hudâ garaz-kârın
Ne kasd-ı keyd ü ne de fikr-i intikâm ederiz

Bu rezmgâhda **Hayrî** penâhımız yokdur
Hemîşe dergeh-i Mevlâ'ya i'tisâm ederiz³⁵

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Serkâtibi Hayrî Efendi'nin matba'amıza hitâben göndermiş olduğu varakadır.

Şimdiye kadar âcizâne söylediğim eş'âr ekseriyetle ahvâl-i hakîrânemi tasvîr ü takrîrden ibâretidir. Zâten bendeniz gibi ebkâr-ı mezâmîn ile tezyîn-i haclegâh-ı hayâl etmeye iktidârsız olanların söyleyecekleri eş'âr ancak hasbihâli beyândan ibâret olabilir. Bu cihetle intizâr-ı erbâb-ı ma'ârifde medhûl tutulmayacağı i'tikâdına istinâd eder ve bugünlerde nazm edilen gazeli mu'teber gazetelerine derc buyurulması niyâzıyla takdîm eylerim. Ol bâbda.

[mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün]

Feryâdıma bir gün gelir imdâd olunur mu
Bilmem bana da hayf diyenler bulunur mu

Teskîn edemez şekvemi bir kimse felekden
Mazlûma sükût ile tesellî kılınır mı

³⁵ a.g.e., nr. 4, 4 Muharrem 1301 (5 Kasım 1883), s. 2.

İkbâlimi ifsâd ile men' etse de düşmen
Sermâye-i fazlım da elimden alınır mı

İblîs'i unutturdu rakîbin şu nifâkı
Bu hâl-i mefâsidle vatanda kalınır mı

Bu feyz bize mahz-ı tecellî-i Hudâ'dır
Erkâm-ı kader dest-i hasedle silinir mi

Çoklarını pâmâle hücum eyledi **Hayrî**
Bir vakt erişir kadr-i kemâlim bilinir mi³⁶

*** **

Nâmî Mahmûd Midhat Efendi

Heveskârân-ı asrdan Ergani Sancağı A'sâr Başkâtibi fütüvvetlü
Mahmûd Midhat Efendi'nin nazmına muvaffak olduğu işbu gazel-i nev-
güftesi hakîkaten şâyeste-i takdîr ü tahsîn olmağla derc edildi.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Şöyle kılmış gülşen-i ruhsârını tezyîn nukat
Bâğ-ı hüsnünde açılmış gûyiyâ nesrîn nukat

La'lin üzre gösterir dürc-i femin mâhiyyetin³⁷
Olmuş esrâr u hafâyâ keşfine dûrbîn nukat

Mushaf-ı vechindeki âyât-ı hüsn ü ân ki
Pertev-i hâl-i siyâhından meger zerrîn nukat

Eyler ızhâr-ı perestîş gün yüzün karşı müdâm
Meşrik-ı rûyunda tutmuş bir güzel âyîn nukat

Şevk zencîrin takıp sevdâ-yı zülfün boynuma
Tavk-ı aşkı eyledi gül mîh-ile pürçîn nukat

³⁶ a.g.e., nr. 7, 25 Muharrem 1301 (26 Kasım 1883), s. 2.

³⁷ Bu mısırâdaki "femin" kelimesi "fek" okunacak biçimde dizilmiştir.

Nokta-i gül-fâm-ı la‘lin yâd edip nakş eyledim
Hâme-i reyhân u anber hibr ile müşğîn nukat

Hâl ü hat sevdâsı çıkdı dîdeden **Midhat** bu dem
Merdüm-i çeşmim hesâbıdır döker la‘lin nukat³⁸

*** **

Abdünnâfi Efendi

Dest-i âlî-i vilâyet-penâhînin mukaddemâ aşk üzerine nazm etmiş
oldukları bir gazel-i rengîn bu kere ba‘zı zevât nezdinde görülerek bi‘l-
ahz tab‘ıyla tezyîn-i sahâif kılındı.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]
La‘l-i cânândan müzâb olmuş meğr sahbâ-yı aşk
Rûh-ı âşıkdır sirişt-i cevher-i mînâ-yı aşk

Râh-ı irfândır tarîk-i bî-gubâr-ı âşıkân
Tûr-ı envâr-ı tecellîdir bütün me‘vâ-yı aşk

Gerçi çâk etdi libâs-ı hûşî Vâmıklar hezâr
Zîr-i astâr-ı hafâdan çıkmadı Azrâ-yı aşk

Mevce-i acze sarıldı her kim etdiyse şînâh
Sakladı mâhîlerinden ka‘rını deryâ-yı aşk

Çerh vurur gerdûn bırakmaz merkez-i edvârını
Şem‘alar yakdı serinden çıkmadı sevdâ-yı aşk

Çeşme-sârından aceb hûn-ı semender mi akar
Tâze saklar dâğ-ı dilden lâlesin sahrâ-yı aşk

Seyr eder fecc-i amîk-i dilden erbâb-ı şuhûd
Kiblegâh-ı ehl-i dildir Yesrib ü Bathâ-yı aşk

Nerre-şîrânı künâmında ederken lerzenâk
Sanma âsândır neberd-i arsa-i heycâ-yı aşk

³⁸ a.g.e., nr. 7, 25 Muharrem 1301 (26 Kasım 1883), s. 2.

Lânesidir perr ü bâl-ı mûrg-i âteş-hâreden
Berk-ı âlemsûzdur efsâne-i şeydâ-yı aşk

Ömrünü efzûn eder medd-i nigâh-ı ârzû
Pîr-i sermâ-dîdedir merd-i hevâ-peymâ-yı aşk

Kulzüm-i aczim ki mevc-i hâksârîdir işim
Fûlk-i dil işkeste olmaz vâsıl-ı mersâ-yı aşk

Feyz-yâb-ı bûy-ı zülfündür bütün mağz-ı cünûn
Ter tutar her dem dimâğ-ı anber-i sârâ-yı aşk

Kangı dilde hayme-i Leylâ'yı rekz eyler ise
Eyler icrâ hükm-i Kays'ı mevkib-i uzmâ-yı aşk

Üstühân-ı minnete etmez hümâveş i 'tibâr
Kâf-ı istiğnâda saklar lânesin ankâ-yı aşk

Başka bir râh-ı tekellüm var dil-i uşşâkda
Olamaz gencîde nutka sırr-ı "mâ evhâ"³⁹-yı aşk

Mesrah-ı im'ânı deşt-i lâ halâ vü lâ melâ
Akl-ı kül bu rehğüzerde olamaz hempâ-yı aşk

Hûn-ı çeşm-i âşıkân ile niçün sırâb olur
Lâlezâr-ı deşt-i mecnûn olmasa mer'â-yı aşk

Böyle kalmaz şûriş-i edvâr-ı nâ-hemvâr-ı çerh
Bir kıyâmet koparır elbette bu gavgâ-yı aşk

Bir nefes saklar olup beste-miyân-ı iştîyâk
Perdesinden çıkmaz aslâ nây-ı şevk-efzâ-yı aşk

³⁹ "mâ evhâ" ibâresi Necm Sûresinin (53) 10. âyetinden iktibâs edilmiştir. Tamamı "فَاَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ" şeklinde olan âyet "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti." mânâsına gelmektedir.

Kayd-ı âzâr-ı havâdisden eder âzâde ser
Kişver-i dilde ne dem hüküm eylese Dârâ-yı aşk⁴⁰

Minnet-i âb-ı merâyâdan olup huşk ihtiyâc
Sebzdir mânend-i bâl-i tûtî ser-tâ-pâ-yı aşk

Kârvân-ı deşt-i aşkın revganıdır rîk-i râh
Zerdî-i berk-i hazândır şu'le-i feyfâ-yı aşk

Rişte-i berki eder pîçîde-i pâ-yı hîred
Cûş-ı istiğnâ-yı yâr u germ-i istîlâ-yı aşk

Hâbgâhı kendi zıllıdır yine âşıkların
Sâye-i tûbâya bakmaz himmet-i vâlâ-yı aşk

Pençe-i hâr-ı ta'allukdan edip teşmîr-i sâk
Âb-ı sûzundan nem almaz dâmen-i Îsâ-yı aşk

Cevher-i ferd-i hakîkatken olup deryâ-yı mevc
Kande eylersen nazar var anda bir mecrâ-yı aşk

Şevk ile raks etdirir mihr-i sipihri **Nâfi'â**
Âsmân-ı dilde âheng eylese zehrâ-yı aşk⁴¹

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi Hayrullâh Efendi'nin nev-güfte bir gazelidir.

[fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (fa'lün)]

Hattı geldi de yine gitmedi sevdâ-yı nigâr

Köhne sâl olsa dahi ömrüne âdem doyamaz

⁴⁰ İkinci musrâdaki "ne dem" kelimesi "nedem" yahut "n'idem" şeklinde okunacak bir imlâ ile dizilmiştir. Fakat beyitteki anlam kelimeyi "ne dem" olarak okumamızı gerektirmektedir.

⁴¹ a.g.e., nr. 10, 16 Safer 1301 (17 Aralık 1883), s. 2. Bu manzûme bazı farklılıklarla Nâfi Efendi'nin yazma divan nüshalarında da mevcuttur. (bk. Gündüz 2018: 278-280.)

Öylece mest-i mey-i nâz ü tegâfüldür yâr
Ne kadar nâle vü âh eyler isem de duyamaz

Feyz-i sahbâ ile dürr-i şâdî-i kalb mahzûn
Rind-i gam-pîşe ayağ-ı meyi elden koyamaz

Hayriyâ câme-i ikbâlimi alsa düşmen
Kisve-i fazlını bin rehzenim olsa soyamaz⁴²

*** **

Rahmî Efendi

Fazîletlü Rahmî Efendi'nin âsâr-ı belîğânelerindendir.

Tercî'-i Bend

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Görüp âyînede gonca dehânın şûh dildârın
Muhabbetden dem urdu rîze rîze kand-i güftârın⁴³

*** **

Abdünnâfi Efendi

Teessüf

Nâfi'a Komisyon-ı Âlisi a'zâsından Rif'at Paşazâde Raûf Paşa'nın irtihâl-i dâr-ı bekâ eylediği haber-i dilsûzu cümleye bâ'is-i hüzn ü elem olmuşdur. Müşârünileyhin asâlet ü kemâletleri cümle nezdinde ma'lûm u meşhûr zevât-ı fihâmndan ve müteselsilen hıdemât-ı sâdıkada ifnâ-yı ömr ile kat'an lekedâr olmamış âile-i benâmdan olmasıyla vukû'-ı vefâtları zâyî'ât-ı zamândan ma'dûddur. Rahmetullâhi aleyh.

Müteveffâ-yı müşârünileyh Ramazanzâde sülâlesinden ve zât-ı âlî-i vilâyetpenâhinin akrabâsından bulunduğu cihetle pek ziyâde mûcib-i hüzn ü elemeleri olarak vefâtı hakkında söylemiş oldukları târîh-i dilsûz ber-vech-i zîr yazılmışdır.

⁴² a.g.e., nr. 10, 16 Safer 1301 (17 Aralık 1883), s. 2.

⁴³ Bu tercî-i bend Rahmî Efendi'nin birkaç defa yayımlanmış divanında yer almaktadır. bk. *Dîvân-ı Rahmî-i Harputî* 1303: 11-12; Eren- Cengiz 1996: 36-37; Kavaz-Onur 1996: 48-51.

Ma 'mûretü'l-azîz Gazetesi, nr. 12, 30 Safer 1301 (30 Aralık 1883), s. 4.

[fâ‘ilâtün (fe‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (fa‘lün)]
 Ramazân-zâdelerin mefhari Rif‘at Paşa
 Hânedânında bırakmış idi bir necl-i Raûf

O vezîr ibn vezîre nice kıydın a felek
 Böyle dânâya tesâdüf edemez devr-i ülûf

Hayf kim rihlet-i dilsûzu Raûf Paşa’nın
 Hânedânın bu musîbet ile kıldı melhûf

Mevtdir şübhe mi var böyle akab-gîr-i hayât
 Pîşedir âleme yok çâresi bu de’b-i surûf

Var iken saklayacak sînede bir hurşîdi
 Edemez devr-i felek anı da mahrûs-ı kûsûf

Nâfi‘â eyledi târîh-i vefâtında zuhûr
 Abdini eyleye mesrûr-i cinân Rabb-ı Raûf 1301⁴⁴

عبدینی ایلیمه مسرور جنان رب رؤف
 *** **

Hayrî Bey

Merhûm Abdullah Paşa’nın vefâtı hakkında Meclis-i İdâre-i Vilâyet
 Başkâtibi Hayrullâh Efendi tarafından rakamzede-i hâme-i teessür olan
 târîhdir.⁴⁵

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]
 Hüveydâdır fenâya inkılâbı cümle eşyânın
 Hakikatde hayâl-i mahzdır her hâli dünyânın⁴⁶

⁴⁴ Bu gazel bazı farklılıklarla Nâfi Efendi’nin yazma divan nüshalarında da mevcuttur. (bk. Gündüz 2018: 377.)

Ma‘mûretü’l-azîz Gazetesi, nr. 13, 7 Rebiülevvel 1301 (6 Ocak 1884), s. 4.

⁴⁵ Süleymâniyeli Abdullah Musîb Paşa 1297-1300/1880-1882 arasında Ma‘mûretü’l-azîz vâililiği yapan zâtıdır. Gazetenin 11. nüshasının (23 Safer 1301/23 Aralık 1883) ilk sayfasında “Vekâyi’-i Umûmiye” başlığı altında onunla ilgili uzun bir vefât yazısı neşredilmiştir.

⁴⁶ Bu manzume Hacı Hayrî Bey’in *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb* isimli eski harfli matbu divânçesinde “Şâm-ı Şerîf’e Gitmek Üzere Beyrut’a Vüsûlünde Vefât Eden Ma‘mûretü’l-azîz Vâli-i Esbakı Abdullah Paşa Merhûmun Vefâtına Dâir Rakamzede-i Hâme-i Teessür Olan Târihdir” başlığıyla yer almaktadır. (bk. Hayrullâh 1302: 30-31.)

*** **

Rahmî Efendi

Ulemâ-yı kirâmdan fazîletlü Rahmî Efendi'nin âsâr-ı edîbâneleridir.

Gazel

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Demem kim ey gönül hüşyâr olup sen câm-ı Cem'den geç

Esîr-i bâde oldun bâri gel kayd-ı elemden geç⁴⁷

*** **

Rahmî Efendi

Ulemâ-yı kirâmdan fazîletlü Rahmî Efendi'nin âsâr-ı edîbânelerindendir.

Gazel

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Dil mihr-i aşk-ı yâr iledür câna âşinâ

Rûz-ı ezelde oldu o cânâne âşinâ⁴⁸

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi Hayrullâh Efendi'nindir.

Müsebbâ'

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Sanma binâ-yı kasr-ı cihân pâydâr olur

Bir gün gelir ki ol dahi vîrâne-zâr olur

Umrân-serây-ı dehrde her yer mezâr olur

Ma'mûreler harâba döner hâksâr olur

Bin inkılâba vâsıta bir rûzigâr olur

Cem'iyyet-i vücûd bütün târ ü mâr olur

Mâhiyyet-i hudûs-ı cihân âşikâr olur

Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 13, 7 Rebîülevvel 1301 (6 Ocak 1884), s. 4.

⁴⁷ Bu gazel Rahmî Efendi'nin divân neşirlerinde yer almaktadır. bk. *Divân-ı Rahmî-i Harputî* 1303: 37-38; Eren- Cengiz 1996: 90-91; Kavaz- Onur 1996: 124-127.

Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 13, 7 Rebîülevvel 1301 (6 Ocak 1884), s. 4.

⁴⁸ Bu gazel Rahmî Efendi'nin divân neşirlerinde yer almaktadır. bk. *Divân-ı Rahmî-i Harputî* 1303: 30; Eren- Cengiz 1996: 74; Kavaz- Onur 1996: 102-105.

Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 14, 15 Rebîülevvel 1301 (15 Ocak 1884), s. 4.

Ey dil emel elemden ibâret değil midir
 Her hâl-i âlem âdeme ibret değil midir
 Her fasl-ı germ ü serdî muvakkat değil midir
 Bir bî-vefâya meyl belâhet değil midir
 Câ-yı felâh genc-i ferâgat değil midir
 Mâdâm ki devr-i bezm-i zamân bî-karâr olur
 Câm-ı heves netîcesi renc-i humâr olur

İnsân zebûn-ı pençe-i hükm-i kazâ imiş
 Ancak penâh melce-i bâb-ı rızâ imiş
 Cümle vücûd mâil-i mahv ü fenâ imiş
 Eyvâh bunca sa'y ü amel hep hebâ imiş
 Mahsûl-ı sa'y-ı rencişi-i derd ü anâ imiş
 Çok gözledik ki bağ-ı emelde bahâr olur
 Heyhât olsa da encâmı hâr olur⁴⁹

Bin tecrübeyle anlamışız hâl-i âlemi
 Hiç görmedik bu devirde mes'ûd bir âdemi
 Gamsız geçer mi gönlümüzün günde bir demi
 Etdik müdâm hâne-i hâtırda mâtemi
 Bilmem cihânda var mı bulan hâl-i eslemi
 Nâdân olursa söz yok ana kâmkâr olur
 Ehl-i kemâl hemîşe felâket-medâr olur

Hayrî fütûr verir mi felek sa'y u gayrete
 Hâil olur mu kuvve-i fikr ü tabîate
 Bakmaz kemâl ü ma'rifet erbâbı devlete
 Devlet odur ki dâim ola tâ nihâyete
 Olsak da dûş-ı fazlımız ile hakârete
 Âsâr-ı hâme âleme bir yâdigâr olur
 Gitse fenâya ehli yine nâmdâr olur⁵⁰

⁴⁹ Bu mısırâda kelime eksikliğinden dolayı vezin aksamaktadır. “Encâmı” kelimesinden sonra “elbette” getirildiğinde bu aksaklık düzelmektedir.

⁵⁰ *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*, nr. 15, 22 Rebîülevvel 1301 (22 Ocak 1884), s. 4.

Abdünnâfi Efendi

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Nâz-ı serdinden haberdâr eyledi sermâ-yı berf
Ukdeler peydâ eder zülfün gibi gabrâ-yı berf

Gerden-i kâfûrunu andıkça cânâ bu seher
Donakaldı hâkdan içre bütün eczâ-yı berf

Çillekeşdir erba'inde sipihrin hâkdân
Dûşuna şâyestedir bu hırka-i beyzâ-yı berf

İktibâs-ı tâb-ı hurşîd-i ızârınla bütün
Şu'leler peydâ eder her zerre-i sahrâ-yı berf

Var mı nazm-ı âbdâr-ı tab'ıma söz Nâfi'â
Sade sudan sanma bu mazmûn-ı gevher-zâ-yı berf⁵¹

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi Hayrullâh Efendi'nindir.

[mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün]
Geçmez bu hevâ serden koy dil de harâb olsun
Benden o şeh-i nâza kat'ice cevâb olsun

Kırdın dil-i uşşâkı binlerce günâh etdin
Lutfunla ne var yapsan bir gün de sevâb olsun

Bir lahza nazar-bâz ol rindân-ı perîşâna
Bezm içre de mi çeşmin âlûde-i hâb olsun

Git genc-i harâbâta bak neş'e-i mestâne
Ger tâze civân yoksa al köhne şarâb olsun

⁵¹ Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 16, 29 Rebîülevvel 1301 (29 Ocak 1884), s. 1. Bu gazel bazı farklılıklarla Nâfi Efendi'nin yazma divan nüshalarında da mevcuttur. (bk. Gündüz 2018: 484-485.)

Keyfimce şetâret yok bu meclis-i vuslatda
Emret içelim bâde tâ ref‘-i hicâb olsun

Reddeyleme feryâdım tâ arz edeyim hâlim
Bir lutf-ı hitâb eyle tek kahr u ıtâb olsun

Eş‘ârını yaz **Hayrî** dünyâda eser kalsın
Mahsûl-ı tabî‘atden bir tâze kitâb olsun⁵²

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre Serkâtibi Hacı Hayrullâh Efendi’nin nev-güfte gazelidir.

[fe‘ilâtün (fâ‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (fa‘lün)]
Ne güzel eyler idin âşıkâ cânâneliği
Kimdir öğretti sana böylece bîgâneliği

Eylemez bir dahi ta‘mîri kabûl-i imkân
Gel de gör hâne-i hâtırdaki vîrâneliği

Bî-şu‘ûr olmağı mı istiyor erbâb-ı şu‘ûr
Nûş-ı bâdeyle edip bir nice dîvâneliği

Gönlümüz meyl-i riyâ eyleyemez âlemde
Biz yine hoş görürüz meşreb-i rindâneliği

Tab‘ımız genc-i leâlî-i sühandır **Hayrî**
Gösterir sûretimiz gerçi fakîrâneliği⁵³

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre-i Vilâyet Başkâtibi Hayrullâh Efendi tahmîs eylemiştir.

⁵² a.g.e., nr. 16, 29 Rebîülevvel 1301 (29 Ocak 1884), s. 4.

⁵³ a.g.e., nr. 17, 6 Rebîülâhîr 1301 (4 Şubat 1884), s. 3.

[fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (fa'lün)]

Kim ki îkâ'-ı nifâk ile eder kasd-ı şürûr

Eyler ahkâm-ı kazâ fi'line nisbetle sudûr

Keyd-i fâsid kılamaz tab'-ı selîmi rencûr

Hakk'a kim eyler ise sıdk ile tefvîz-i umûr

Olsa sad rehzen-i râhî eder âsûde ubûr

Fevt-i vakt etmede cehd ile safâ vü ıyşe

Kılma her hâdise-i nîk ü bedi endîşe

Mekr-i düşmenle sakın düşme gam-ı teşvîşe

"F'estakim" emrini sen eyle de dâim pîşe⁵⁴

Kâfidir emrine ehl-i garazın Rabb-ı Gayûr

Etme tertîb-i mefâsidle huzûrun meslûb

Sû-i fikr ü emelin kendini eyler menkûb

Nazar-ı Hakk'a celî cümle hafâyâ-yı kulûb

Vâkıf-ı sırr-ı zamâirdür o Allâm-ı guyûb

Gayz-ı nâ-hakkın eder hükm-i mücâzâtı zuhûr

İftikâr ile olup genc-i tevekkülde mekîn

Kîn-i a'dâ-yı garazkâr ile olma gamgîn

Abd-i bî-cürmün eder Hazret-i Allâh emîn

Lutf-ı Hak doğruyadır cümle umûrunda mu'în

Vermesün kec-nazar-ı ehl-i hased tab'a fûtûr

Amel-i hayra çalış ehl-i hamîyyet ol da

Hırka berdûş-ı zevâyâ-yı kanâ'at ol da

Hak mükâfâtı verir sâhib-i iffet ol da

Sen hemân sâlik-i şeh râh-ı sadâkat ol da

Gerd-i dâmen olamaz mefsedet-i ehl-i şürûr

Pest tut gönlünü kıl tab'ını hemhâl-i gedâ

Fart-ı ikbâl ile etme heves-i izz ü alâ

Şâh-ı bâlânın olur kâmet-i mevzûnu dûtâ

⁵⁴ "Dosdoğru ol!" anlamına gelen "f'estakim!" ibâresi Hûd Sûresinin (11) 112. âyetinden iktibâs edilmiştir.

Ser-nigûn etmede fevvâreleri meyl-i hevâ
Böyledir gâyet-i serbâzî-i ashâb-ı gurûr

Muhtelif levne girer nakş-ı tesâvîr-i şûûn
Günde bin cilve eder şâhid-i bezm-i gerdûn
Eylemez kimseyi gönlünce bu âlem memnûn
Nâfiâ olma tesârifine dehrin meftûn
Böyledir de'b-i felek gâhi elem gâhi sürûr

Hazret-i Nâfi‘ Efendi-i ma‘ârif-âsâr
Görmedi zâtı gibi fâzılı çeşm-i a‘sâr
Tab‘-ı nekkâdı olup mâil-i nazm-ı eş‘âr
Eser-i hâmesidir bu gazel-i ma‘nîdâr
Yazdı tahmîsi de **Hayrî** kulu bâ acz ü kusûr⁵⁵

*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre Başkâtibi Hacı Hayrullâh Efendi’nin nev-güfte gazelidir.

[fâ‘ilâtün (fe‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (fâ‘lün)]
Sana kim etdi begim böylece bîgâne beni
Niçün atdın bu kadar kûşe-i nisyâna beni

Kalmadı hâne-i hâtırda nişân-ı umrân
Etdi seylâb-ı sitem öylece vîrâne beni

Âb u hâkinde nedir câzibe-i hûş-rübâ
Celb eder dergehine her gece meyhâne beni

Handerîz olmuş iken bir nice ehl-i akla
Şimdi eğlence eder zümre-i dîvâne beni

Her yeten âfete dildâde vü meftûn olduk
Etdi bâzîçe gönül şîve-i tıflâne beni

⁵⁵ a.g.e., nr. 18, 13 Rebiülâhîr 1301 (11 Şubat 1884), s. 2-3. Hayrî Bey’in tahmîs ettiği bu gazel Abdünnâfi Efendi’nin divânında yoktur.

Künc-i vahdetde hayâlim bana mahremdir bes
Hak enîs eylemesin zâhid-i nâdâna beni

Hayriyâ her kad-i mevzûna gönül mâildir
Çok belâya düşürür tab‘-ı sühandâne beni⁵⁶

*** **

Hayrî Bey

Münâcât/ Terkîb-i Bend
[mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilün fâ‘ilün]
Geldik fezâ-yı âleme ünsiyet eyledik
Dünyâ durunca durmaya mı niyyet eyledik⁵⁷

*** **

Âsım Efendi

Hısn-ı Mansûr hünerverânından Âsım Efendi’nin kasîdesidir.⁵⁸

[fe‘ilâtün (fâ‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün (fa‘lün)]
Ben de bir gevher-i zîbâ-yı ser-efser idim
Ya‘ni ser-levha-i tâk-ı hünere zîver idim
Fazl ile müfreze-i ârife ser-asker idim
Kışver-i mülk-i ma‘ânîde dahi dâver idim
Şi‘r-i şîrîn-i rûşân ile bütün şekker idim⁵⁹
Mis-vâr zîr değil hâlis ü sâfi zer idim
Sühan-ı mu‘ciz ü ilhâma hemân masdar idim
Anber-i mahfil-i erbâb-ı dile mücmer idim
Şâ‘ir-i mâhir idim nazm u kelâm-âver idim
Sırr-ı astâr-ı hafâ-yı sühana mazhar idim

⁵⁶ a.g.e., nr. 19, 30 Rebiülâhîr 1301 (28 Şubat 1884), s. 2.

⁵⁷ Bu terkîb-i bend Hacı Hayrî Bey’in *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*’ında yer almaktadır (bk. a.g.e., s. 6-11).

Ma ‘mûretü ‘l-azîz Gazetesi, nr. 24, 25 Cemâziyelevvel 1301 (23 Mart 1884), s. 2-3.

⁵⁸ Gazetede bu manzûme her ne kadar “kasîde” olarak tanımlanmış ve beyit esasına göre dizilmişse de aslında on mısralı bendlerden oluşan bir musammat çeşidi olan muaşşerdir. Kanaatimizce, Vâli Abdünnâfi Efendi’ye sunulmak üzere yazılan bir medhiye olduğu için “kasîde” denmiştir.

⁵⁹ “idim” kelimesi sehven “etdim” şeklinde dizilmiştir.

Revişinde feleğin olmadı bir zerre sebât
 Vermedi ehl-i dile gussadan el-kıssa necât
 Ağzım açdırmadı devrân-ı serî'ü'l-harekât
 Genc-i sandûka-i hayretde idi kilik ü devât
 Gerçi her nokta-i nutkumdu yenâbî'-i nükât
 Rûy-ı bahtımda nümâyân idi reng-i zulümât
 Her sözümden yine zevk ehli alır idi hayât
 Olamaz çâşnî-i şî'rime emsâl-i nebât⁶⁰
 Çünkü Firdevs-i ma'ânide akar Kevser idim
 Şu'arâ dîde vü zânûsuna zîb ü fer idim

Bana mekşûf idi ilhâm ile sırr-ı pinhân
 Gehi enfüsde geh âfâkda etdim seyrân
 Bende şevk-i hüner eylerdi güneş-veş leme'ân
 Gösterirdi beni parmakla gürûh-ı irfân
 Dâniş ü fikrime hep gıpta-künân idi cihân
 Tîr idi tîz sözüm tab' u nihâdımdı kemân
 Sahn-ı îhâm u selâsetde ederdim cevalân
 Zülfikâr idi kalem nutkum idi seyf ü sinân
 Sâha-i vâsi'a-i nazmda bir hayder idim
 Himem-i pîr ü erenler ile ben de er idim⁶¹

Kadrdân olsa idi kadrim olurdu ma'lûm
 Bu da müşkil ki vücûda gele cism-i ma'dûm
 Vâdi-i mus'ab-ı hırmânda kaldım mahrûm
 Oldı âmâl-ı dil-i zâr u hazînim mektûm
 Bir taraf ta'n-ı adû bir taraf efkâr-ı lûûm
 Budur el-kıssa mezâyâ-yı sözümden mefhûm
 Âşiyânında zuhûr etdi hümânın nice bûm
 Şimdi bir dağdağaya saldı beni bu mevhûm

⁶⁰ Bu mısırda vezin problemi vardır.

⁶¹ Bu beyitten sonra "ma ba'di var" notu konularak şiire ara verilmiş, geri kalanı "Hısn-ı Mansûr hünerverânından Âsım Efendi'nin kasîdesinden mâ ba'd" başlığıyla gazetenin 31. sayısında neşredilmiştir. Kopukluk olmaması için şiirin tamamını buraya aldık.

Gerçi evvelce ma'ânîde ziyâ-küster idim
Şevk-i ikbâl ile tâc-ı feleğe hem-ser idim⁶²

Kime ahvâl-i perîşânı hikâyât edeyim
Kankı bir dâireye arz-ı şikâyât edeyim
Gördüğüm cümle asam nice rivâyât edeyim
Kime çar çar çağırıp kime işârât edeyim
Nereye yalvarayım zâr u münâcât edeyim
Ben nice bu revîş-i çerha mûmâşât edeyim
Terk-i âyîn-i huşûnetle müdârât edeyim
Genc-i uzletde yatıp âleme heyhât edeyim
Her şeyi anlar idim cümleden efzûnter idim
Duymadım sintine-i âlemi ben mermer idim

Tut elim sâkî ayağın öpeyim bâdeyi ver
Çekme beyhûde te'ab humdaki âmâdeyi ver
Vâki-i fikr ü elem ya'ni ineb-zâdeyi ver
Destgîr ol bana da matlab-ı üftâdeyi ver
Sebeb-i fûshat ü revnakda âzâdeyi ver
Mey-perestim bana gel kâ'ide-i âdeyi ver
Mest ü bîhûş olayım durma mey-i sâdeyi ver
Ferah-efzâ-yı dil ü dîde-i dildâdeyi ver
Bir zaman ben dahi seyyâh-ı reh-i sâgar idim
Cân-fedâ-yı nigeş-i çeşm-i ter-i dilber idim

Etdi tahvîl Hudâ azze ve cell ahvâli
Kadr-i erbâb-ı hüner oldu mükemmel âlî
Buldu idbâre düşen şâhreh-i ikbâli
Geldi meydâne sühandânların âmâli
Mürg-i dil tutdu henüz tâzece perr ü bâli
Mübtelânın yine ferhunde göründü fâli
Habbezâ oldu deyu **Nâfi'** Efendi vâli
Yokdur ol zât-ı ulüvvü'l-himemin emsâli
Bâb-ı vâsfında anın ben dahi bir çâker idim
O Süleymân idi ben mûrçeden ahker idim

⁶² "tâc-ı feleğe" ibâresi "tâh-ı feleğe" şeklinde çıkmıştır.

Öyle bir vâli-i âlîdir o zât-ı vâlâ
 Fenn-i eş'ârda emsâli bulunmaz yektâ
 Kelimâtı dürer-i bârikadır rûh-efzâ
 N'ola şânında anın dense de şeyhü's-şu'arâ
 Yok sözümdе eser-i şâibe-i reyb ü riyâ
 Dehen-i hâmesidir nazm-ı selîse mecrâ
 Şimdi sağ olsa idi Bâki vü Nef'î farazâ
 Ona tilmîzlik ile hıdmet ederdi hakkâ
 Nezd-i lutfunda güher söyleyemez gevher idim
 Gelse meydâne Hayâlî der idi kemter idim

Sensin ol hâce-i hoş-lehçe-i ilm ü irfân
 Geldi mir'ât yüzünden ü kaşından mîzân
 Nazarın ayn-ı şifâ nutk-ı femindir tibyân
 Her sözünden bilinir remz-i ma'ânî vü beyân
 İlm ü hilm ü hüneri Hak sana etmiş ihsân
 Mûşikâfân-ı hikem fâris-i sahn-ı im'ân
 Seni bu fazl ile görseydi olurdu hayrân
 Ey veliyyü'n-ni'am olsaydı müsâ'id devrân
 Vasfına haşre kadar hasr-ı vücûd eyler idim
 Aczime mu'terifim binde birin söyler idim

Serverâ dâdgerâ Âsım-ı der-mânde benim
 Merd-i dilhaste vü pür-nâle vü bî-hande benim
 Muttasıl gamzede üftâde vü efgende benim
 Ney gibi meclis-i hicrânda nâlen de benim
 İşte menfûr-ı felek müdbir ü giryende benim
 İhtiyâc ile der-i lutfuna âyende benim
 Vâsf-ı pâkinde senin âciz ü şermende benim
 Nazar-ı âtîfetin gözleyici bende benim
 Mazhar-ı merhametin olmağa pek ezhar idim
 Ayağ öpmek bana vâcib idi bî-rehber idim⁶³

*** **

⁶³ *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*, nr. 28, 23 Cemâziyelâhir 1301 (20 Nisan 1884), s. 2; *a.g.e.*, nr. 31, 22 Receb 1301 (18 Mayıs 1884), s. 3-4.

1301/1885 tarihli Ma 'mûretülazîz Vilâyet Sâlnâmesi'nin hazırlanması sebebiyle yazılan kıt'a:

[mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün]
Noksânımı ben ki etdim i'lân
Ma'zûr tutar elbet ehl-i irfân
Mecrâsı takarrur etmedikçe
Safvet bulamaz miyâh-ı cûyân⁶⁴
*** **

Hayrî Bey

Meclis-i İdâre Başkâtibi Hacı Hayrullâh Efendi'nindir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Âh-ı serdim yâre hâl-i ıztırârım söylesin
Dâğ-ı sînem sûziş-i cism-i nizârım söylesin⁶⁵
*** **

Abdünnâfi Efendi

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Sâlikânın rehberi merdân-ı zî-irfân olur
Hâne-i hummâre elbet vâsıta rindân olur

Himmet-i pîrimle yokdur sînede havf-ı hatar⁶⁶
Rehber olsa âşinâ seyr-i sefer âsân olur

Saklayan bûy-ı hüviyyetden dimâğ-ı cânî ter
Dâimâ dilsîr-i zevk-i ravza-i Rıdvân olur

İbret al pervânelerden âşık-ı envâr isen
Devr edip etrâf-ı şem'î âkıbet sûzân olur

⁶⁴ Kıt'anın müellifi yazılmamıştır. *a.g.e.*, nr. 30, 15 Receb 1301 (11 Mayıs 1884), s. 1.

⁶⁵ Bu manzûme "Nâbî Efendi Merhûmun Gazelini Tahmîsdir" başlığıyla *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*'da da bulunmaktadır (*a.g.e.*, s. 20-21).

Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 32, 29 Receb 1301 (25 Mayıs 1884), s. 4.

⁶⁶ "havf-ı hatar" ibâresi gazetede "havf-ı hâtır" okunacak şekilde dizilmiştir. Ancak bu okuyuş vezni ve mânâyı bozmaktadır.

Neş'e-mend olan mey-i gassâleden görmez keder⁶⁷
Mahv olup gerd-i alâik sînesi tâbân olur

Asla ric'at eyler encâmı bu zıll-ı kâinât
Çeşmeler cûlar bütün gümgeşte-i ummân olur

Aç basîret çeşmini gafletde kalma **Nâfi'â**
Seyr et ol âlemleri kim dîdeler hayrân olur⁶⁸
*** **

Hayrî Bey

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]
Kesildi medd-i nefes âh vatan vatan diyerek
Nigâr kûyuna yok mu giden gelen diyerek⁶⁹
*** **

Hayrî Bey

Mûmâileyh Hayrullâh Efendi'nin nev-güfte âsâr-ı
şi'riyyesindendir.⁷⁰

Muhammes
[mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün]
Sevdâ-zedeyim aşk ile Mecnûn'a misâlim
Cem' eyleyemem fikrimi pejmürde hayâlim⁷¹
*** **

1301/1884 senesi Ramazan Bayramı münâsebetiyle Sultan
Abdülhamid için yazılan tebrik kıt'ası:

⁶⁷ "gassâleden" kelimesi "gasadden" okunacak şekilde çıkmıştır.

⁶⁸ Bu gazel bazı farklılıklarla Nâfi Efendi'nin yazma divan nüshalarında da mevcuttur. (bk. Gündüz 2018: 457.)

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi, nr. 34, 14 Şaban 1301 (9 Haziran 1884), s. 2.

⁶⁹ Bu gazel Hayrî Bey'in *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*'ında da bulunmaktadır (a.g.e., s. 38).

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi, nr. 35, 21 Şaban 1301 (16 Haziran 1884), s. 4.

⁷⁰ Bu sayıda Hayrî Bey'in önce Ma'mûretü'l-azîz ve Harput'taki gündelik hayatla ilgili yazdığı bir yazısı yayımlanmış (s. 2), ardına da muhammesi konulmuştur. Bu sebeple kendisinden "mûmâileyh" diye bahsedilmektedir.

⁷¹ Bu manzûme "Tercî-i Bend" başlığıyla *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*'da da bulunmaktadır (a.g.e., s. 14-16).

Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi, nr. 36, 28 Şaban 1301 (23 Haziran 1884), s. 3.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Pâdişâhım! Devri tecdîd eyledikçe mihr ü mâh
Âfitâb-ı tal'atın olsun felekde tâbdâr
Ber-karâr ol merkez-i şevketde mâdâme'd-duhûr
Her günün 'îd-i sa'îd etsin Cenâb-ı Kirdgâr⁷²
*** **

Hayrî Bey

Kıta'ât
[fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilün (fa'lün)]
Verme zühhâd-ı riyâkâre kulak
Olma her rind-i denî-tab'a yamak
Var ise akl u kemâlin **Hayrî**
Kendini sevdirecek meslege bak
*** **

[mef'ûlü fâ'ilâtü mef'ûlü fâ'ilün]
Tekdîr edip de halkı nedâmetler eyleme
Kâbil değil yapılması kalb-i şikestenin
Mes'ûd ederse **Hayrî**'yi müstakbel-i zamân
Mümkün müdür i'âdesi ömr-i güzesteğin

Hayrullâh⁷³
*** **

Beyzâde Mehmed Nûrî

İzolu ciheti tarîk boyunda bulunan Begzâde fazîletlü Mehmed Nûrî Efendi tarafından matba'amıza gönderilen mektûb.

Cümlemizin vâcibe-i zimmet ve evrâd-ı farîza-i lisân-ı sadâkatimiz olan du'â-yı devâm-ı ömr ü şevket-i hazret-i şehinşâhînin⁷⁴ tekrârını mûcib ve vâlî-i vilâyet atûfetlü beğefendimiz hazretlerinin⁷⁵ vilâyetimizi teşrîf ü tezyîn buyuralıdan beri menâfi'-i devlet ü millet hakkında mebzûl buyurdıkları himemât-ı celîle ve icrâât-ı cemîle-i efhamîlerinden husûsiyle menâfi'-i umûmiyyenin en birincisi olup sinîn-i sâbıkada her

⁷² Kıt'anın müellifi yazılmamıştır. *a.g.e.*, nr. 41, 5 Şevvâl 1301 (29 Temmuz 1884), s. 1.

⁷³ *a.g.e.*, nr. 42, 13 Şevvâl 1301 (6 Ağustos 1884), s. 4.

⁷⁴ II. Abdülhamid.

⁷⁵ Hacı Hasan Hakkı Paşa.

nasılsa nazar-ı ehemmiyetle telakkî etdirilmeyen tesviye-i tarîk emr-i ehemmi husûsunda göstermiş oldukları ikdâmât u ibrâmât-ı aliyye-i vilâyet-penâhîleri sâyesinde lehü'l-hamd merkez-i vilâyetin cihât-ı selâsesinde bulunan yüz bin metrodan mütecâviz tarîkin şosesiyle berâber tesviye ve ikmâline ve elliden ziyâde köprülerle o nisbetde menfezlerin dahi inşâsına muvaffak olduklarından dolayı bi'l-umûm vilâyetimiz halkı lisânlarından rûz [u] şeb arz-ı tahmîdât edildiği gibi mârrin ü âbirînin dahi ile'l-ebed du'â-yı hayrlarına mazhar olmalarını müstevcib olmak efkârıyla her bir okuyup yazmak bilen zevâtın anlayacağı mertebede turuk ve köprülerin ikmâl ü inşâsını mübeyyin beş beyitden ibâret muhtasarca bir târîh lafzı hemân köprü başında nazm ile bir taş üzerine tahrîr ederek mezkûr köprülerin en cesîmi olup Karin Çayı üzerinde on altı metro mesâfeye i'mâl etdirilmekde olan köprünün dîvârı üzerine vaz' etdirmiş olduğum mezkûr târîh leffen irsâl edilmiş olmağla her ne kadar şâyân-ı tahrîr ü tastîr değilse de mücerred turuk ve köprülerin inşâ ve ikmâlini i'lândan ibâret bulunduğundan gazete-i mu'teberelerine derc buyurmaları mütemennâdır efendim.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]
 Lehü'l-hamd oldu ikmâl sâyesinde râh u köprüler
 Şehinşâh-ı mu'azzam Hazret-i Abdülhamîd Hân'ın

Mürûr etdikçe mahlûkât her ân zikir kılsınlar
 Hudâ efzûn buyursun ömrünü şevketlü sultânın

Edip ikdâm u himmet Hazret-i Vâlî Hasan Beg kim
 Tefevvuk eyleyip her hâlde eslâf u akrânın

Muvaffak oldu feth-i râh-ı hayre bezl-i himmetle
 Yüceltsin kadrini Hak böyle bir vâlî-i zî-şânın

Dedim târîhini inşâsına me'mûr iken **Nûrî**
 Yapıldı sâl-ı bin üç yüz ikisi içre devrânın⁷⁶

[1885] ياپىلدى سال بىك اوچيوز ايکىسى ايچره دورانك

*** **

⁷⁶ a.g.e., nr. 60, 19 Safer 1302 (8 Aralık 1884), s. 2.

Hayrî Bey

Çötelizâde müteveffâ Ahmed Beg'in vefâtına dâir olup vesîle-i rahmet olmak üzere tab'ı iltimâs kılınan bir târîh-i dilsûzdur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Âlemin bitmez şuûn-ı mihneti

Olmaz ebnâ-yı cihânın râhatı

Bak ne fâci' bir keder kopdu yine

Ra'seler verdi kulûba dehşeti

Etdi Ahmed Beg de azm-i âhiret

Herkesi yandırdı dâğ-ı hasreti

Âh yazık oldu ki hâk-i kabr ile

Mahv u mestûr oldu nahl-ı kâmeti

Ağladım Hayrî yazıp târîhini

Genç iken Ahmed Beg etdi rihleti

1302 [1885]⁷⁷

کنج ایکن احمد بک ایندی رحلی

Edîb Gevher Efendi

Palu Mekteb-i Rüşdiyyesi şâkirdânından olup Muhâsebe-i Vilâyet'e mülâzemet etmekde bulunan Edîb Gevher Efendinin matba'amıza gönderdiği gazeldir.

⁷⁷ a.g.e., nr. 70, 29 Rebîülâhîr 1302 (15 Şubat 1885), s. 3.

Ma 'mûretü 'l-azîz'in 64. sayısında (17 Rebîülevvel 1302/4 Ocak 1885) Çötelizâde Ahmed Bey'in vefâtına dair haber yayımlanmıştır (s. 3). Söz konusu haber şudur: "Teessüf: Ekâbir-i hânedânımızdan Çötelizâde Ahmed Begefendi mübtelâ olduğu dîk-ı sadr illetinden şifâyâb olamayıp mâh-ı hâlin on ikinci salı gecesi terk-i hayât-ı müste'âr ve 'irci' emr-i şerîfine lebbeykzen-i imtisâl ile azm-i gülşenserây-ı karâr eyledi. Merhûm-ı mûmâileyh necâbet ü asâletleri ve ni'am u eltâf-ı mebzûleleriyle uluvv-i cenâb ve hânedânlıkları bu havâlice müşârün bi'l-benân olan Çötelizâde familya-yı mekârim-ihtivâsından ve erbâb-ı semâhat u sehâvetden olduğu misüllü henüz çemenzâr-ı muhabbetlerinde neşv ü nemâ bulamayan ve âgûş-ı şefkatlerinde tamâmıyla terbiye göremeyen bi-çâre evlâd ü iyâlini yetim bırağarak genç yaşında vukû-ı vefâtı herkesi dâğdâr-ı teessüf ve hele kand-i musâhabet ve âtîfetleriyle şîrîn-güvâr olan eviddâ ve ahibbâsını zânûzen-i telehhüf etdi. Cenâze namâzında zât-ı âlî-i vilâyetpenâhî ile ulemâ ve vücûh-ı belde ve erkân ve me'mûrîn-i vilâyet ve ümerâ ve zâbitân-ı askerîyye ve zabtıyye ile beş yüzü mütecâviz ahâlî mevcûd bulunarak kasabadaki medfen-i mahsûslarına defn edildi. Akrabâ ve asdikâ-yı mütebâkîyesi için medâr-ı tesliyet şefî-i rûz-ı cezâ ve habîb-i Cenâb-ı Kibriyâ risâlet-penâh Efendimiz Hazretleri'nin vilâdet-i bâ'isü'r-rahmet-i nebeviyyelerine tesâdüf eden bir leyle-i mübârekenin envâr-ı füyûzât-ı ma'neviyyesinden merhûm-ı mûmâileyh dahi nasîbdâr-ı gufrân ü sa'âdet olmuştur. Rahmetullâhî aleyh rahmeten vâsî'a."

[fe‘ilâtün (fâ‘ilâtün) fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün]
 Çemenistân-ı cihân sâgar-ı sahbâ yeridir
 Bezm-i rindânda sâkî mey-i hamrâ yeridir

Güle şebnem düşe ruhsâr-ı dilârâya arak
 Bu havalarda çemen işretin a‘lâ yeridir

Zîr-i fesden çıkalı turre-i şebrenğ-i nigâr
 Sünbülün baş eğerek dâmen-i sahrâ yeridir

Eyle kânûn-ı tarabla dil-i pür-neş‘emi ter
 Mutribâ nâle-i dilsûz dem-i efzâ yeridir

Mürgveş lâneyi terk etdi **Edîb**-i dil-i zâr
 Şimdi gülzârda şâh-ı gül-i ra‘nâ yeridir⁷⁸

*** **

Kâmilzâde Ferîd Efendi

Ma‘mûretü’l-azîz hânedânından ve mu‘teberân-ı tüccârdan olup geçenlerde vukû‘-ı irtihâli herkesi mâtemgîr etmiş olan Âsaf Ağa’nın vefâtına dâir memleketimiz şu‘arâsından Kâmilzâde mekremetlü Hâfız Ferîd Efendi tarafından matba‘amıza gönderilen târîhdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]
 Dem olsun hemdemi şimdengerü bu çeşm-i giryânın
 Ki gördü mevtini ol Âsaf-ı sâni-i devrânın

Ferâgathâne-i ukbâyı kıldı âkıbet menzil
 Fenâsın anlayınca gün-be-gün bu çerh-i gerdânın

Becâdır şerhalansa nâhun-ı dest-i tahassürle
 Firâkından dil-i pür-dâğı eyvâh cümle yârânın

Budur senden niyâzım rûz [u] şeb yâ Rab o merhûmun
 Suvarsın tâ-be-mahşer kabrini bârân-ı gufrânın

⁷⁸ Ma‘mûretü’l-azîz Gazetesi, nr. 72, 14 Cemâziyelevvel 1302 (1 Mart 1885), s. 3-4.

Ferîdâ söyledim menkût ile târîh-i dilsûzun
Mahallin gülbin-i Adn ede Mevlâ Âsaf Ağa'nın
1302 [1885]⁷⁹

محلن کلین عدن ایدہ مولی آصف اغانک

*** **

Abdullatîf Efendi

Hısn-ı Mansûr kazâsı mal müdürî olup berây-ı maslahat bu tarafa
gelmiş ve müttehî-i avdet bulunmuş olan fütüvvetlü Abdullatîf
Efendi'nin matba'amıza gönderdiği gazel-i ra'nâdır.

[mef'ûlû fâ'ilâtün mef'ûlû fâ'ilâtün]
Yokdur kazâ-yı aşka bir hadd ü ne nihâyet
Maksûd-ı vasla yâ Rab lutfın ede delâlet

Sinemde zahm-ı tîrin etmez kabûl-i merhem
Nîm-nigâh-ı mestin kılmazsa bir işâret

Verdim nukûd-ı cânı aldım metâ'-ı hicrin
Bâzâr-ı aşk içinde kıldım bugün ticâret

Terk-i hayât kıldım sevdâ-yı vasl ucundan
Hâke girende bâri kabrimi et ziyâret

Olmış gam ile **Lutfî** dil-haste vü perîşân
Ol mehlikâya söylen etsin anı ıyâdet⁸⁰

*** **

Abdurrahmân Nâcim Efendi

Diyârbekir vilâyeti mahkeme-i istînâf cezâ dâiresi riyâsetine ta'yîn
buyurulmuş olan izzetlü Nâcim Efendi şehrimize uğrayıp şehir-i hâlin on
ikinci günü Diyârbekir'e müteveccihen hareket eyledi. Efendi-i
mûmâileyh ashâb-ı fazl ü kemâlden ve serâmedân-ı me'mûrîn-i
adliyeden bir zât olduğu gibi Fârisiyyü'l-ibâre tanzîm ü inşâd buyurmuş

⁷⁹ a.g.e., nr. 75, 5 Cemâziyelâhir 1302 (22 Mart 1885), s. 2.

⁸⁰ a.g.e., nr. 79, 3 Receb 1302 (18 Nisan 1885), s. 2.

olduğu *Sefernâme*'si gâyet rengîn ü dilnişîn bir eser-i şîrîn olmasıyla gazetemize derc edildi.

Sefernâme

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Çün zemistân reft ü âmed nevbahâr

Behr-i Âmid reftenem şod ber-karâr⁸¹

*** **

Rahmî Efendi

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Vâlî-i âlî-himem ol kâmrân-ı muhterem

Dâver-i ekrem Hasan Beg zâir-i Beyt-i Hudâ⁸²

*** **

Midhat Efendi

Muhâsebe-i Vilâyet Vâridât Başkâtibi Midhat Efendi'nin matba'amıza verdiği gazeldir:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Bir zamân zevkinde bu bezmin letâfet var idi

Bâde-i pür-neş'esinde başka hâlet var idi

Görmemişdi goncası bâd-ı hazânî-i fütûr

Gülsitân-ı iştîyâkında tarâvet var idi

Sergirânlık vermez idi ke's-i âmâl-i safâ

Sâki-i ümniyyenin destinde hıffet var idi

⁸¹ a.g.e., nr. 80, 10 Receb 1302 (25 Nisan 1885), s. 2-3; nr. 81, 25 Receb 1302 (10 Mayıs 1885), s. 3-4. İki sayıda neşredilen 238 beyitlik bu Farsça *Sefernâme*, Abdurrahmân Nâcim Efendi'nin *Gülzâr-ı Âsâr* adlı matbu eserinin son kısmında *Râhnâme-i Diyârbekir* başlığıyla yer almaktadır (a.g.e., Beyrut: Matbaatü'l-Edebiyye, 1309, s. 257-267).

⁸² Ma'mûretü'l-azîz valisi Hasan Hakkı Paşa'nın Arapgir- Dişterik Yazısı-Ma'mûretülazîz yolu üzerindeki Haraççı Çeşmesi'nin yıkılması sebebiyle aynı yere kârgîr bir çeşme yaptırması üzerine Rahmî Efendi'nin yazdığı târihtir. (*Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*, nr. 88, 15 Ramazan 1302 [29 Haziran 1885], s. 1.)

Bu gazeli "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri" başlıklı makalemizde yayımladığımız için tamamını buraya almadık. (bk. Karataş 2020b: 38-39.)

N'oldu bilmem oldu derd-âlûd-ı ye's-i câm-ı şevk
Tıynet-i billûr-ı ümmîinde safvet var idi

Böyle miydi sâkiyâ evvel meyin keyfiyeti
Telh idi ol dem de ammâ bir halâvet var idi

Süfre-zeyn-i ârzû şîrîn-mezâk-ı ıyş idi
Çâşnî-i tu'me-i nuklinda lezzet var idi

Görünür şimdi de bezm-i dehrde çok dîlrübâ
Lîk evvel özge sûretde bir âfet var idi

Şâm-ı târîke çevirmiş çehresin hatt-ı şuûn
Subh-veş rû-yı vatanda bir sabâhat var idi

Cümle uşşâkın eder dilsîr-i minnet lutf ile
N'ola ol zâlim dese bir gün de **Midhat** var idi⁸³

*** **

Rahmî Efendi

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]
Cenâb-ı dâver-i Hâcî Hasan Beg vâli-i ekrem
Hemâre kevkeb-i ikbâli bir cünde sebât olsun⁸⁴

*** **

Ali Âsım Efendi

Muhâsebe-i Vilâyet ketebesinden Midhat Efendi'nin geçen hafta derc
olunan gazeli üzerine Hısn-ı Mansûr hünerverânından Ali Âsım
Efendi'nin söylediği tahmîsdir.

⁸³ Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 91, 7 Zilka'de 1302 (18 Ağustos 1885), s. 4.

⁸⁴ Vâli Hasan Hakkı Paşa'nın Ma 'mûretü 'l-azîz- Malatya yolu üzerindeki İzolu civarında bulunan Melikân Köprüsü'nün bitişiğine yaptırdığı çeşme sebebiyle Harputlu Rahmî Efendi'nin yazdığı târihtir. (Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 92, 20 Şevvâl 1302 [2 Ağustos 1885], s. 2-3.)

Bu gazeli "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri" başlıklı makalemizde yayımladığımız için buraya almadık. (Karataş 2020b: 39.)

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Meyde lezzet sâgar-ı sahbâda zînet var idi

Devr ederdi câmlar sâkide himmet var idi

Rind-i mey-âşâmda şevk-i muhabbet var idi

Bir zaman zevkinde bu bezmin letâfet var idi

Bâde-i pür-neş’esinde başka hâlet var idi

Rûz u şeb meyhâneye mahsûs idi zevk-i vüfûr

Mey ile mahbûb ile olmuşdu câ-yı nâr u nûr

Etmemişdi anda hergiz hâtıra bir gam hutûr

Görmemişdi goncası bâd-ı hazânî-i fütûr

Gülsitân-ı iştîyâkında tarâvet var idi

Levh-i dilde kalmamışdı nakş-ı âsâr-ı cefâ

Her taraftan zemzeme-perdâz idi mihr-i vefâ

Dil mey-i yâkût-ı rummânîden almışdı şifâ

Sergirânlık vermez idi ke’s-i âmâl-i safâ

Sâki-i ümniyyenin destinde huffet var idi

Tâli’ eylerdi bizi evvel reh-i sahbâya sevk

Gelmez idi ta’ne-i hussâddan tevbîh u avk

Tab’-ı hâhişger mey-i gülgûndan almışdı zevk

N’oldu bilmem oldu derd-âlûd-ı ye’s-i câm-ı şevk

Tıynet-i billûr-ı ümmîdinde safvet var idi

Ehl-i bezme bâdenin rûşen idi mâhiyyeti

Nezd-i mey-âşâmda zâhirdi kadr ü hürmeti

Uğradık bir hâle kim şimdi unuttuk lezzeti

Böyle miydi sâkiyâ evvel meyin keyfiyyeti

Telh idi ol dem de ammâ bir halâvet var idi

Bâde hep yârâna tiryâk idi gayre nîş idi

Şâhid-i maksûdumuz şâm u seher derpîş idi

Sâki ehl-i rahm idi her çend kâfir-kiş idi

Süfrezîn-i ârzû şîrîn-mezâk-ı ıyş idi

Çâşnî-i tu‘me-i nuklunda lezzet var idi

Aşk mülkünde cihân-peymâlık etdim câ-be-câ
Bulmadım bu asrda tab'a muvâfık âşinâ
Devrimiz dilberlerinde yokdur âsâr-ı vefâ
Görünür şimdi de bezm-i dehrde çok dilrübâ
Lîk evvel özge sûretde bir âfet var idi

Dönmedi bir vefk-i maksad sifle-perver çerh-i dün
Kaldı gitdi baht-ı hâb-âlûd böyle ser-nigûn
Olmasın mı nâle-i şebgîri uşşâkın füzûn
Şâm-ı târîke çevirmiş çehresin hatt-ı şuûn
Subh-veş rû-yı vatanda bir sabâhat var idi

Eylemişdir terk-i âyîn-i huşûnet lutf ile
Şimdi olmuş sâlik-i râh-ı mürüvvet lutf ile
Çok mu etse Âsım-ı zâre inâyet lutf ile
Cümle uşşâkın eder dilsîr-i minnet lutf ile
N'ola ol zâlim dese bir gün de **Midhat** var idi⁸⁵

*** **

Rahmî Efendi

Sâye-i umrân-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde tesviye olunan Deveboynu tarîki üzerinde atûfetlü vâli begefendi hazretleri taraf-ı eşreflerinden ma'ârif müdürü izzetlü Murâd Efendi nezâretiyle inşâ buyurulan çeşmeye dâir ulemâ-yı benâm ve şuarâ-yı belâgat-ittisâmdan fazîletlü Rahmî Efendi'nin söylediği târîhtir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]
Cenâb-ı zâir-i beytü'l-Harem ol vâli-i ekrem
Hasan Beg âb-ı lutfı oldu cârî zîr ü bâlâyâ⁸⁶

*** **

⁸⁵ Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi, nr. 92, 20 Şevvâl 1302 (2 Ağustos 1885), s. 3.

⁸⁶ a.g.e., nr. 96, 19 Zilka'de 1302 (30 Ağustos 1885), s. 2.

Bu gazeli "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri" başlıklı makalemizde yayımladığımız için buraya almadık. (Karataş 2020b: 40.)

Abdûlbâki Efendi

Malatya Mahkemesi zabıt ketebesinden ve nev-hevesândan Abdûlbâki Efendi'nin matba'amıza göndermiş olduğu gazeldir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]
Demem râh-ı harâbâta girip de mest-i medhûş ol
Tecerrüd âlemin seyr eyleyip de hâne-berdûş ol

Fakat jeng-i dimâğî âb-ı nahvet-şûy ile mahv et
Karın ol süfre-i rindâne lezzetyâb-ı mey-nûş ol

Kabâ-yı iftihârın bir meziyyet-dâr zannetme
Görür ehl-i nazar mâhiyyetin ister nemed-pûş ol

Çekilmez neşvesi gelse humârı yâde ikbâ[lin]
Müdâm-ı meskenetden iktibâs et zevki serhoş ol

Felek evzâ'-ı nâ-hemvârını mâdem ki terk [etdi]
Ferâmuş eyle lutfın sen de öz hâlinle meşşûş ol

Eğer var ise aklın cümle-i varın fedâ [eyle]
Tutup bir şâhid-i nâzende dâmânın hem-âgûş ol

Eder mi zâhidin zîrâ dil-i sengînine [te'sîr]
Yeter tefsîr-i aşk etme bırak beyhûde hâmûş ol

Hüner tahsîl-i irfân eyleyip gitmekdedir **Bâkî**
Fazîlet kesbedip seng-i mezârın üzre menkûş ol⁸⁷

*** **

Abdullatîf Efendi

Hısn-ı Mansûr kazâsı mal müdürü fütüvvetlü Abdullatîf Lutfî Efendi'nin matba'amıza göndermiş olduğu gazeldir.⁸⁸

⁸⁷ Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi, nr. 97, 26 Zilka'de 1302 (6 Eylül 1885), s. 2.

⁸⁸ Aşağıda görüleceği üzere gazetenin aynı sayısının 2. sayfasında Âsım Efendi'nin bu gazele yaptığı tahmîs de yer almaktadır.

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]
Serdeki âlâmı sanma nuhbe-i tedbîrdir
Neş'e-i sahbâ-yı câm-ı şîve-i takdîrdir

Ta'n kılma gitse de pîş-i dilârâda rakîb
Bu meseldir kim siyâh-gûş rehnümâ-yı şîrdir

Rûz u şeb feryâd edersem dostlar ayb etmeyin⁸⁹
Sîne-i uryânda her kirpiği bir tîrdir⁹⁰

Âl ile almakdadır her dem dil-i gam-pîşeyi⁹¹
Tıfıdır ta'yîb olunmaz mâyl-i nahcîrdir

Hükm olunmuşdur sana rûz-ı ezelde derd ü gam⁹²
Lutfiyâ ne nakz olur ne kâbil-i tağyîrdir⁹³

*** **

Gazel-i Lutfî Tahmîs-i Âsım⁹⁴

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]
Zâr-ı âşık kim demiş vâbeste-i tahrîrdir
Mâye-i aşka numûne nâle-i şebgîrdir
Dilde derd-i muzmarım müstağni-i takrîrdir
Serdeki âlâmı sanma nuhbe-i tedbîrdir⁹⁵
Neş'e-i sahbâ-yı câm-ı şîve-i takdîrdir

⁸⁹ "Rûz u şeb" ibâresi burada "Rûz şeb" şeklinde yazılıysa da tahmîsdeki dizimi esas aldık.

⁹⁰ "kirpiği" kelimesi "kipriği" şeklinde dizilmiştir.

⁹¹ Bu mısırâm ilk kelimesi burada "Ay" olarak çıkmıştır. Tahmîsde ise mısırâ "Bu dil-i gam-pîşeyi bir âl ile almakdadır" şeklindedir.

⁹² Mısırâm "rûz-ı ezelde derd ü gam" kısmı tahmîste "rûz-ı ezel efkâr ü gam" şeklindedir.

⁹³ "nakz" kelimesi sehven "naks" olarak çıkmıştır.

a.g.e., nr. 101, 2 Muharrem 1303 (11 Ekim 1885), s. 4.

⁹⁴ Bu başlığın üstünde Abdullatîf Lutfî Efendi'nin gazeli için yazılan "Hısn-ı Mansûr kazâsı mal müdürü fütüvvetlü Abdullatîf Lutfî Efendi'nin matba'amıza göndermiş olduğu gazeldir." şeklindeki not sehven konulmuştur.

⁹⁵ "nuhbe" kelimesi "nahve" okunacak biçimde dizilmişse de bu okuyuş anlamı bozmaktadır.

Her nere gitsek muhakkak hâzır orada rakîb
 Dilberi tenhâ bırakmaz vardır arada rakîb
 Dûr eder kûyunda yârin zîr ü bâlâda rakîb
 Ta'n kılma gitse de pîş-i dilârâda rakîb
 Bu meseldir kim siyâh-gûş rehnümâ-yı şîrdir

Nâleyi mu'tâd edersem dostlar ayb etmeyin
 Âhlar îrâd edersem dostlar ayb etmeyin
 Gizli zahmım yâd edersem dostlar ayb etmeyin
 Rûz u şeb feryâd edersem dostlar ayb etmeyin
 Sîne-i uryânda her kirpiği bir tîrdir

Aklımı ol düzd-i hûnî ansızın çalmaktadır
 Niyyeti deşt-i cünûna âşkın salmaktadır
 Alıcı kuşlar gibi sabr u dile dalmaktadır
 Bu dil-i gam-pîşeyi bir âl ile almaktadır
 Tıfıdır ta'yîb olunmaz mâyl-i nahcîrdir

Bahs-i ahkâm-ı kazâda Âsımâ şakk etme [fem]
 Döne döne etse de çerh-i felek cevri ü si[tem]
 Hissene çünkim isâbet eylemiş derd ü e[lem]
 Hükm olunmuşdur sana rûz-ı ezel efk[âr] ü gam
 Lutfiyâ ne nakz olur ne kâbil-i tağyîrdir⁹⁶

*** **

Abdullah Kâzım Efendi

Malatya Meclis-i İdâre kâtib-i sâni'si Abdullah Kâzım Efendi'nin matba'amıza göndermiş olduğu gazeldir.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]
 Gönül bâzâr-ı hüsne uğrama hiç düşme sevdâya
 Elinde nakd-i cândan var mıdır bir gayrı sermâye

Kemend-i kâkül-i dildâre bend eyler sakın ey dil
 Binâgûşunda meyl etme o hâl-i anber-âsâya

⁹⁶ a.g.e., nr. 101, 2 Muharrem 1303 (11 Ekim 1885), s. 2.

Döker kan çeşm-i ümmîdi seherde zâr u hasretle
Kalır bî-vâye bülbül gül olur hâr ile hem-sâye

Murâdınca felek devr eylemez bir kimsenin hergiz
Tahammül eyle ey dil tîr-i tîz-i yâr u a 'dâya⁹⁷

Mümâşât eylemek pek halkıla da'vâdan ey **Kâzım**
Düşün "ve'l-kâzımîn"i "gayz"dan geç düşme gavgâya⁹⁸

Mûmâileyh nevrestegân-ı asrdan olup şevkinin ziyâdelenmesi için
derc edilmiştir.⁹⁹

*** **

Osman Râmiz Efendi

Malatya Meclis-i İdâre Başkâtibi Osman Râmiz Efendi'nin
matba'amuza göndermiş oldukları gazeldir.

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)]
Temâyülât-ı kader eyler incizâb-ı sürûr
Tasavvurât-ı beşer eyler ihtilâl-ı şuûr

Teşebbüsât ile çün u çerâya hâcet ne
Meşîyyet üzre eder her mukadderât zuhûr

Tecelliyât[1] gözet güft-gûya verme kulak
Nedir bu keşmekeş-i güft-gû-yı izz ü gurûr

Geçer letâfeti verd-i ter olsa da bir gün
Kuvâ-yı bülbül alır hicr ile gumûm u fûtûr

Müdâm bâb-ı tevekkülde cây tut **Râmiz**
Temâyülât-ı kader eyler incizâb-ı sürûr¹⁰⁰

⁹⁷ "tîr-i tîz" ibâresi "tîz tîz" okunacak şekilde dizilmiştir.

⁹⁸ Bu mısırâdaki "ve'l-kâzımîn" ile "gayz" kelimeleri Âl-i İmrân Sûresinin (3) 134. âyetinden iktibâs edilmiştir. Âyette "وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ" şeklinde geçen ibâre "öfkelerine hâkim olurlar" anlamına gelmektedir.

⁹⁹ a.g.e., nr. 103, 16 Muharrem 1303 (25 Ekim 1885), s. 3.

¹⁰⁰ a.g.e., nr. 106, 8 Safer 1303 (16 Kasım 1885), s. 2.

*** **

Bahâî Baba

Seyyâhinden Bahâî Baba'nın Nevres Efendi gazeline söylediği nazîredir.

[mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün]
Ey kâş yâr yüzünden keşf-i nikâb olaydı
Gönlüm gibi cihânın mülkü harâb olaydı

Seylâb-ı eşkim ile âlem harâb ederdim
Deryâ gibi gözümde ger inkılâb olaydı

Ukbâ temettu'undan aşk ehli el çekerdi
Ger rûze-i visâle bir feth-i bâb olaydı

İslâm u Hind u Rûmu küffâr esîr ederdi
Zülfün gibi elinde muhkem tınâb olaydı

Cennet cemâlin ey meh dünyâda bir göreydim
Mahşer günü benimçün yüz bin azâb olaydı

Her kaşın tüyüne bin kan sübût ederdim
Âlemde âdilâne ger bir hesâb olaydı

Hicrân şebi **Bahâî** şem'-i ruhun göreydi
Pervâne-veş gözümde didâre tâb olaydı¹⁰¹

*** **

Abdullah Hulûsî

Malatya Bidâyet Mahkemesi Başkâtibi Abdullah Hulûsî Efendi tarafından matba'amıza gönderilen gazeldir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Derd-i bîmâr-ı nigâhınla gönül pek hastedir
Avdet-i sıhhat nigâh-ı lutfına vâbestedir

¹⁰¹ a.g.e., nr. 106, 8 Safer 1303 (16 Kasım 1885), s. 2.

Bir kadehle hâtırım yapınsa da sâkî yine
Seng-i hicrânınla câm-ı dil şikeste-bestedir

Zîr-i fesde perçemin bir tabla sünbül ruhların
Rište-i nev-hat ile beste iki güldestedir

Bend olaldan bu dil-i şeydâ kemend-i zülfüne
Başımız kayd-ı ta'allukdan hele vârestedir

Halka-i zülfün **Hulûsî** boynuna takmış hemân
Eylesin ber-dâr vebâli boynuma şâyestedir¹⁰²

*** **

Sâib Efendi

Behisni kazâsı a'şâr başkâtib-i sâbıkı Sâib Efendi'nin matba'amıza
verdiği gazeldir.

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)]
O yâr za'fımı gördü cefâdan el çekdi
O bî-vefâ-yı dehre yazıklar kim vefâdan el çekdi¹⁰³

Ne mîhr-i mutlak ne şem'-i şevka muntazırım
Gönül alâik-i subh-ı mesâdan el çekdi

Görüp ta'alluk-ı hâr u cefâ-yı devrânı¹⁰⁴
Usandı âşık-ı şeydâ kabâdan el çekdi

Zamâne zelzele-i gamdan olsa zîr ü zeber
Gönül ta'arruz-ı hükm-i kazâdan el çekdi¹⁰⁵

Havâle eyledim a'dâyı gayret-i Hakk'a
Cemî'-i halka gönül iştikâdan el çekdi

¹⁰² a.g.e., nr. 110, 8 Rebîülevvel 1303 (15 Aralık 1885), s. 3.

¹⁰³ "bî-vefâ-yı dehre" tabiri "bî-vefâ bî-dehre" okunacak biçimde dizilmiştir. Mısradaki fazla kelimeler sebebiyle vezin de bozulmuştur.

¹⁰⁴ "cefâ-yı devrânı" tekibi "cefâyı devrânı" şeklinde dizilmiştir.

¹⁰⁵ "hükm-i kazâ" terkibi "hükm ü kazâ" şeklinde çıkmıştır.

Sürûr-ı mihnet-i âlem yanımda yeksândır
Gönül o şûha da arz u recâdan el çekdi

Sâib olalı âlûde-i ye's u mesâib
Cihân ile cedel ü iddi'âdan el çekdi¹⁰⁶

*** **

Osman Râmiz Efendi

Malatya Meclis-i İdâre Başkâtibi Osmân Râmiz Efendi'nin gazel-i nûket-âmizleridir.

[fe'îlâtün (fâ'îlâtün) fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün (fa'lün)]
Anlasaydım revîş-i çerhe nigâh etmez idim
Varak-ı fikrimi beyhûde siyâh etmez idim

Şuğl-ı bî-sûdunu bilseydim eğer dünyânın
Yok yere ömrümü uğrunda tebâh etmez idim

Tercümân olsa idi dildeki da'vâya kalem
Eşk-i çeşmân ile ityân-ı güvâh etmez idim

Silkinüp meslek-i tecrîdi geçirseydim ele
Rûz u şeb bahr-ı gam-ı dilde şînâh etmez idim

Olmasam nâvek-i hicrân ile bî-tâb **Râmiz**
Pâyemâl-ı hased olsam yine âh etmez idim¹⁰⁷

*** **

Abdûlbâki Efendi

Malatya Mahkeme-i Bidâyet zabıt kâtibi Abdûlbâki Efendi'nin gazel-i bî-bedelidir.

[mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]
Reşk-âver iken cümle hevâ-sâz-ı muhabbet
Yâr ile bu şeb eyledik âgâz-ı muhabbet

¹⁰⁶ a.g.e., nr. 110, 8 Rebîülevvel 1303 (15 Aralık 1885), s. 3.

¹⁰⁷ a.g.e., nr. 139, 22 Şevvâl 1303 (24 Temmuz 1886), s. 4.

Mahzûn-ı gam-ı hicri idim hayli zamânlar
Mahz-ı keremi eyledi dilsâz-ı muhabbet

Arz eyledi pür-neş'e olup bezmde sâkî
Her devre-i peymânede bin nâz-ı muhabbet

Tasfiyye-i kalb eylemeyen hubb-ı sivâdan
Fehm eyleyemez nokta-i i'câz-ı muhabbet

Sıdk ile sarıl dâmenine ârif-i aşkın
Her vecihden idrâk edesin râz-ı muhabbet

Âhir reh-i aşk içre tebâh olsa vücûdum
Her rîze-i cismim eder âvâz-ı muhabbet

Bâkî nazar-ı kâmile uğrarsa bu şi'rin
Her mısra'ı takdîm eder ibrâz-ı muhabbet¹⁰⁸

**** **

Mutasarrıf Celâl Bey

Merkez mutasarrıfı sa'âdetlü Celâl Begefendi'nin matba'amıza ihdâ buyurmuş oldukları âsâr-ı aliyyelerindendir.

Gazel

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Reh-neverd-i vuslat olsam âh rehzendir bana
Âh kim âhım dahi bu yolda düşmândır bana

Merhamet kıl za'fıma zencîr-i zülfün aşkına
Perde-i târ-ı anâkib bend-i âhendir bana

Çeşm-i îmânımda hep nûr-ı "enellâh" berk urur
Âlemin her zerresi Vâdî-i Eymen'dir bana¹⁰⁹

¹⁰⁸ a.g.e., nr. 139, 22 Şevvâl 1303 (24 Temmuz 1886), s. 4.

¹⁰⁹ Vâdî-i Eymen (mübârek vâdi) Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah Teâlâ'nın tecellisine mazhar olduğu yerdir. Hz. Musa âilesiyle bir kış vakti Mısır'a doğru giderken Tur Dağı'nın eteklerine vardıklarında bir ateş görmüş, "Siz burada kalın, ben

Şerha-i dil şerh-i râz-ı mihnet-i Eyyûb'dur
Âşıkım derd-i belâ ârâyiş-i tendir bana

Bülbül-i âteş-dem-i berd ü selâm oldum Celâl
Şimdi gülzâr-ı Halîlullâh meskendir bana¹¹⁰

*** **

Mutasarrıf Râsim Paşa

Tebrîk-i sâl-ı cedîdi mutazammın Malatya mutasarrıfı sa'âdetlü
Râsim Paşa Hazretlerinin zâde-i tab'-ı belîgâneleri olan târîh-i ra'nâdır.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Hazret-i Abdülhamîd Hân-ı adâlet-pîşenin
Mülkini i'mârdır endîşesi subh u mesâ

Avn-ı Bârî müsteşârı lutf-ı İzîd hemdemi
Kâtibi sırr-ı kader hikmet derinde kethudâ

bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum." demişti (Tâ Hâ 20/9-10). Ateşe taraf yöneldiğinde Cenâb-ı Hak ona seslenmiş, "Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim! Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphesiz Allah benim! Benden başka tanrı yoktur; bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl..." buyurmuştu (Tâhâ 20/11-14). Bu beytin ilk mısraında geçen "enellâh" kelimesi de "Ben Allahım" mânâsında olup söz konusu sûrenin 14. âyetinden iktibas edilmiştir.

¹¹⁰ "Gülzâr-ı Halîlullah: Allah'ın dostunun gül bahçesi" ile kastedilen yer Urfa'dır. Halîlullah, Hz. İbrâhim'dir. Beytin "Celâl! Serinlik ve esenliğin ateş gibi dokunaklı öten bülbülü gibi oldum!" şeklinde nesre çevirebildiğimiz ilk mısraında ise Hz. İbrâhim'in Nemrut tarafından Urfa kalesinden mancınıkla ateşe atılması üzerine Allah Teâlâ'nın "يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ" Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve zararsız ol!" buyurarak (el-Enbiyâ 21/69) ateşin yakıcılığını sonlandırması ve ateş mahallinin bir gül bahçesine dönmesi mucizesine telmih vardır.

Celâl Bey sondan bir önceki beyitte de Hz. Eyyub'un hastalığa karşı gösterdiği mucizevî sabra işâret ederek yine Urfa'yla irtibat kurmuştur. Zira Hz. Eyyub'un hastalanıp çile çektiği mağarayı içine alan makamı Urfa'da bulunmaktadır.

Son beyitten anlaşıldığına göre Sirozlu Celâl Bey bu şiiri 1301/1884'te Urfa sancağı mutasarrıfıyken (bk. DH. MKT., 1403/6) yazmıştır.

Gazel için bk. *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*, nr. 148, 26 Zilhicce 1303 (25 Eylül 1886), s. 1.

Olduğu-çün re'y ü tedbîri tevâfuk eyliyor
O veliyy-i ni'metin takdîr-i Hakk'a dâimâ

Halleden her müşkili âlemde dâniş olduğun
Bi't-teemmül yer yerin mektebler etdirdi binâ

Az vakitde çok ma'ârif ehli meydâna gelip
Etdiler memnûn lutfi ümmeti bir kat daha

Şüphesiz bu devleti tecdîd için halk eylemiş
Zât-ı mes'ûd u hümayûnun Cenâb-ı Kibriyâ

Taht-ı âlî-baht-ı Osmânî'yi tezyîn eylesin
Cism-i bihbûdî devâm etdikçe devrinde zekâ

Sâl-ı hicrî yümn ile etdi teceddüd **Râsimâ**
Sen de târîhin yazıp kıl resm-i tebrîki edâ

Cevherîn kilik ile tahrîr eyledim şu mısra'ı
Bu yılı mes'ûd ede Abdülhamîd Hân'a Hudâ¹¹¹

بو ییلى مسعود ایدہ عبدالحمید خانہ خدا
*** **

Âkif Bey

Mazgird mutasarrıfı Celâl Begefendî'nin 148 numarolu nüshamızda münderic gazeline Âkif Beg tarafından verilen nazîredir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Cilve-i hâl-i tecellî turfe rehzendir bana
Fikr-i hestî derk-i mâhiyyetde düşmendir bana

Mâni'-i zevk-i visâl-i yâr olan tendir bana
Sûret-i âsâr-ı mü'sirden müberhendir bana

Öyle bîzâr-ı kuyûdât-ı ta'allukdur ki dil
Her ser-i mûy-ı vücûdum gürz-i âhendir bana

¹¹¹ a.g.e., nr. 149, 4 Muharrem 1304 (3 Ekim 1886), s. 1.

Rûşenâdır zerre-i ser-lem'a-i ecrâmdan
Bin tecellîyât-ı Sübhânî ki a'yendir bana

Nûr-ı zât-ı Hak ta'ayyün eyledikçe cânda
Şu'le-i her mûy-ı ten bir bedr-i eyمندir bana

Âkif oldum peyrev-i mîr Celâl-ı Rûm-nâz
Tâlib-i afv ü emânı olma ahsendir bana¹¹²
*** **

Sonbahar

Mevâsim-i erba'a içinde tabî'at-ı şâ'irâneye en ziyâde bahş-ı hissiyât eden sonbaharın ilk ayını ikmâl ediyoruz. Bahar ne kadar neşveler, handeler izhâr eder, ne dürlü elvâh-ı dilnişîn, menâzır-ı safâ-karîn ile vicdânı mütehassıs bırakırsa sonbahar da o nisbetde, ondan daha müessir bir sûretde manzaralar gösterir. Melâl-engîz, hüzn-âver televvünâtıyla hissiyât-ı kalbiyyeye heyecân verir.

Şa'sa'asıyla, ihtişâmıyla semâvât ü zemîni fûrûğ-ı feyz-â-feyzine müstağrak eden güneş bu mevsimde garîbâne bir renk iktisâb ederek kâinâtın her zerresine, her bedî'asına dokundukça latîf fakat hazîn renkler husûle gelir. Nazar-ı ma'âlî-pesende tesâdüf eden bu elvân-ı rûhî bir keyfiyet-i ma'neviyye, bir zevk-i hazîn içinde bırakır. Tulû', gurûb garîb garîb alâim ile zînet-nisâr olur. Şems-i tâbânın pertev-i mu'allâsı karşısında câ-be-câ manzûr olan bulutlar tehyîc-i hissiyât, tevsî'-i sânihât eder. Bahârda pûşîde-i hadrâ-yı hayâta bürünegelen ağaçlar bu mevsimde birer birer izâle-i tarâvet ü tebdîl-i hey'et eder. Şâirler nazarında nice mehâsin-i ulviyye ile müzeyyen ve ma'nîdâr bulunan yapraklar sararıp solmağa, ümîd-i bahtiyârîden kesilmiş hayâller gibi sukût etmeğe başlar. Tabî'atın bu tahavvülât-ı azîme-i hayret-fezâsını gören insân

Vaktâ ki hulûl edip de Eylûl

Müstağrak-ı hüzn olur tabî'at

Vaktâ ki bir iğbirâr-ı mechl

¹¹² a.g.e., nr. 149, 4 Muharrem 1304 (3 Ekim 1886), s. 3.

Eyler dilini esîr-i kasvet

Seyret o sehâbeyi semâda

Etdikçe hazîn hazîn takattur

Bir rikkat ile hilâf-ı âde

Şâyed ola yaşla gözlerin pür

*Yâd et beni ol zamânda yâd et*¹¹³

neşîde-i ber-güzîde-i üstâdânesini bir kalb-i gamnâke tercümân olan bir lisân-ı samîm-i tahassürle yâd eder.¹¹⁴

Sonuç

Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi Ma 'mûretü 'l-azîz'in müslümanlar tarafından neşredilen ilk gazetesidir. Gazete vâililik desteğiyle yayım hayatına başladığı için resmî bir hüviyet taşımış, hükûmetin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. İlk sayılarından itibaren çeşitli şiirlerin de yer aldığı gazete sadece şehir merkezindekilerin değil, vilâyete bağlı Malatya, Dersim sancaklarıyla Hısn-ı Mansûr, Behisni, Palu, Mazgird gibi kazâlarda yaşayan şiir heveslilerinin de dikkatini çekmiş ve buralardan gazete merkezine zaman zaman şiirler gönderilmiştir. 7 Ekim 1883'te yayım faaliyetine başlayan *Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi*'nin ilk 149 sayısında 50'nin üzerinde şiirin yer alması bu alâkayı göstermesi bakımından önemlidir. Burada neşredilen her şiirin usta şâirler eliyle kusursuz bir şekilde yazıldığını söylemek elbette mümkün değildir. Makalemizin ilgili kısımlarında da görüldüğü üzere gazete idârecileri bazı şiirlerin üst veya alt kısmına koydukları notlarla bu hususa değinme ihtiyacı duymuşlardır. Ancak, gazete sütunlarının acemi bölge şâirlerine de açık olması onları cesâretlendirmiş, oradaki edebî zeminin kuvvetlenmesine katkı sağlamış; böylece *Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi* şiirlerini İstanbul'daki mecmualarda neşretme imkânı bulamayan şâirlerin merkezi hâline gelmiştir. Bununla birlikte Harput'un XIX. asırdaki en büyük şâirleri

¹¹³ “mef'ûlû mefâ'ilûn fe'ûlûn” vezninde yazılan ve Recâizâde Mahmud Ekrem'e ait olan bu mısralar için bk. Parlatır- Çetin- Sazyek 1997: II/380.

¹¹⁴ Yazının müellifi belli değildir. *Ma 'mûretü 'l-azîz Gazetesi*, nr. 1267, 29 Ramazan 1327 (14 Ekim 1909), s. 3.

sayılan Rahmî Efendi ve Hayrî Bey'in, Abdünnâfi İffet, Kâmilzâde Ferîd, Nâmî Mahmûd Midhat gibi iyi şâirlerin de şiirlerini neşretme hususunda *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'ni tercih etmeleri gazetenin edebî zevk ve seviyesini yükseltmiştir. Şüphesiz bundaki en büyük âmil Hayrî Bey'in gazeteyle fiilen ilgilenmesidir. Hayrî Bey etrafındakileri burada şiirlerini yayımlamaya teşvik etmekle kalmamış, kendisi de gazetenin incelediğimiz sayılarında on sekiz şiirini yayımlamıştır. Onun 1886'dan itibaren gazetenin resmen başyazarlığını yaptığı nüshalarına bugün için herhangi bir koleksiyonda tesadüf edemememiz büyük bir talihsizliktir. Zira İshak Sunguroğlu *Ma'mûretü'l-azîz*'in bu dönemde rengi, vasfı ve kıymetinin derhal değiştiğini, *Tercümân-ı Hakikat*'i aratmayacak bir tekâmül gösterdiğini ifâde etmektedir.¹¹⁵ Ne var ki zaman içerisinde gazete idârecilerinin değişmesiyle muhtevâ da değişmeye başlamış, gazete edebî ruhunu kaybetmiş; resmî propaganda haberlerinin, günlük hadiselerin, çeşitli ilanların aktarıldığı basit bir mâhiyete bürünmüştür. Gazetenin Milli Kütüphane Koleksiyonunda bulunan 1909-1911 yıllarında neşredilmiş 107 sayısında yukarıya kaydettiğimiz edebî bir yazıda geçen birkaç mısra dışında hiç şiir bulunmaması bu sıradanlığın en canlı örneğidir. *Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*'yle ilgili yapılan akademik neşirler arasında burada yayımlanan şiirlerle alâkalı müstakil bir çalışmanın olmaması bu makaleyi yazmamıza vesile olmuştur. Böylece adı sanı unutulmuş, şiirleri kaybolmuş birçok şairin isimlerini ve onların gazete sayfalarında kalmış şiirlerini bir arada görme imkânı ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

"Tetkikler, Harput Şairleri: Harputlu Rahmî" (1938), *Altan*, sy. 39-40-41-42, s. 39.

BAYKAN, İbrahim Göksel (2013), "Abdurrahman Nâcim Efendi ve İlk Kütüphane Katalogları", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Elazığ 23-25 Mayıs 2013* [Bildiriler Kitabı], Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, II, 765-775.

¹¹⁵ Sunguroğlu 1959: II/184.

- BİRİNCİ, Ali (2006), "Nâcim Efendi", *DİA*, XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 274.
- CEYHAN, Nesîme (2010), *19. yy.da Harputlu İki Şâir: Mustafa Âsım ve Çeribaşızâde Ali Bey'ler*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- ÇAKMAK, Zafer (1999), "Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Dünü ve Bugünüyle Harput (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998)*, Elazığ: TDV Yayınları, I, 263-276.
- DEMİREL, Yurdal (2014), "Açılıştan Kapanışa Mamuretü'l-aziz Vilayet Matbaası", *Müteferrika*, sy. 46, s. 67-95.
- DEVİRİM, Ali (1988), *Ma 'mûratü'l-azîz Vilâyet Gazetesi (1883-1886)*, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Dîvân-ı Rahmî-i Harputî* (1303), Ma 'mûretü'l-azîz: Vilâyet Matbaası.
- ERDEM, Naimi (1937a), "Harput Şairleri: Hacı Hayri", *Altan*, sy. 22, s. 10.
- ERDEM, Naimi (1937b), "Harput Şairleri: Hacı Hayri", *Altan*, sy. 24, s. 3.
- ERDEM, Naimi (1937c), "Harput Şairleri: Hacı Hayri", *Altan*, sy. 25, s. 3.
- ERDEM, Naimi (1937d), "Harput Şairleri: Hacı Hayri", *Altan*, sy. 27, s. 10.
- ERDEM, Naimi (1937e), "Harput Şairleri: Hacı Hayri'den Parçalar-Şarkı", *Altan*, sy. 28, s. 6.
- EREN, Gönül Hatay- CENGİZ, Halil Erdoğan (1996), *Rahmî-i Harputî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜLER, Zülfü (1966a), "Hacı Hayrî Bey", *Yeni Fırat Dergisi*, sy. 29, s. 29-30.
- GÜLER, Zülfü (1966b), "Hacı Hayrî Bey", *Yeni Fırat Dergisi*, sy. 30, s. 25-29.
- GÜNAÇ, Ahmet Muti (2014), *Ma 'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin Açıklamalı Tasnifi ve Değerlendirilmesi (1927-1928)*, yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNDÜZ, Emrah (2018), *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı: İnceleme-Metin*, doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- HASKAN, M. Nermi (2001), *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, (II. cilt), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- HAYKIR, Handan (2011), *Ma 'mûratü'l-azîz Gazetesi Açıklamalı Fihristi (1925-1926)*, yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- HAYKIR, Yavuz (2017), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilâyet Basınına Bir Örnek: Ma'mûretü'l-azîz Vilayet Gazetesi (1883-1934)", *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, sy. 16, s. 165-198.
- HAYRÎ (1316), *Nümûne-i Muharrerât*, Dersaâdet: Ferîdiye Matbaası.
- HAYRULLÂH (1302), *Hâtıra-i Ahd-i Şebâb*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniye.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1969), *Son Asır Türk Şairleri*, (I-II. ciltler), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KARATAŞ, Ahmet (2019), "Arşiv Vesîkalarına Göre Ma'mûretü'l-azîz (Elazığ) Vilâyetinde 1890'larda Başlayıp 1916'ya Kadar Devam Eden Müftülük Krizi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 14/2, s. 195-226.
- KARATAŞ, Ahmet (2020a), "Yeni Bilgiler Işığında Harputlu Şâir Rahmî Efendi ve Sâre Hatun (Sarahatun) Camii'nin Yeniden İnşâsına Yazdığı Kaside", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, VII/13, s. 51-86.
- KARATAŞ, Ahmet (2020b), "Harputlu Şâir Rahmî Efendi'nin Neşredilen Divânında Bulunmayan Bazı Şiirleri", *Şarkiyat Mecmuası*, sy. 36, s. 1-42.
- KAVAZ, İbrahim- ONUR, M. Naci (1996), *Harputlu Rahmî Dîvânı*, Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları.
- KAVRUK, Hasan- ÖZER, Metin (2006), *Geçmişten Günümüze Malatya Şâirleri*, Malatya: Malatya Belediyesi Yayınları.
- Ma'mûretü'l-azîz Gazetesi*, Milli Kütüphane Koleksiyonu.
- OKAYGÜN, B. Turgut (1935), "Elaziz'in Mümtaz Evlatlarından Merhum Hacı Hayri ve Eserleri", *Altan*, sy. 22, s. 10.
- ONUR, Naci (2004), *Harputlu Şair Hacı Hayri Bey: İnceleme-Metin*, Elazığ: İzzetpaşa Vakfı.
- PARLATIR, İsmail- ÇETİN, Nurullah- SAZYEK, Hakan (1997), *Recâi-zade M. Ekrem Bütün Eserleri*, (II. cilt), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sâlnâme[-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz]* (1301), Ma'mûretü'l-azîz: Ma'mûretü'l-azîz Matbaası.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir* (1300), Diyarbekir: Vilâyet Matbaası.
- Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma'mûretü'l-azîz* (1302), Ma'mûretü'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma 'mûretü 'l-azîz (1307), Ma 'mûretü 'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma 'mûretü 'l-azîz (1308), Ma 'mûretü 'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma 'mûretü 'l-azîz (1310), Ma 'mûretü 'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma 'mûretü 'l-azîz (1312), Ma 'mûretü 'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ma 'mûretü 'l-azîz (1325), Ma 'mûretü 'l-azîz: Vilâyet Matbaası.

SUNGUROĞLU, İshak (1959), *Harput Yollarında*, (II. cilt), İstanbul: Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı.

TARLAN, Ali Nihad (1992), *Hayâlî Divânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Tercümân-ı Hakikat, nr. 1595, 26 Zilka 'de 1300/28 Eylül 1883, s. 3.

UZUN, Mustafa İsmet (2002), "Kâzım Paşa", *DİA*, XXV, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

YILDIRIM, Yaşar (1997), *Elazığ Basınının Öncüsü Mamuratül-aziz Vilayet Gazetesi (1883-1884)*, yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YILMAZER, Ziya (2015), *Âsım Efendi Tarihi*, (I. cilt), İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

BOA Belgeleri:

BEO, 115/8620.

DH. MKT. 2120/75.

DH. MKT. 865/72, 81, 110.

DH. MKT., 1372/70.

DH. MKT., 1382/51.

DH. MKT., 1385/45.

DH. MKT., 1387/29.

DH. MKT., 1392/97.

DH. MKT., 1394/47.

DH. MKT., 1396/6.

DH. MKT., 1399/75.

- DH. MKT., 1403/6.
DH. MKT., 1843/112.
DH. MKT., 1872/80.
DH. MKT., 1881/9.
DH. MKT., 2287/93.
DH. MKT., 2346/3.
DH. MKT., 738/63-3.
DH. MKT., 862/78.
DH. MKT., 873/42.
DH. MKT., 879/18.
DH. SAİD. 55/87-88.
DH. SAİD. MEM., 8/7.
DH. SAİD., 156/133.
DH. SAİD., 167/39.
DH. SAİD.d. 107/377.
İ. DH. 1017/80254.
İ. DH., 1243/97397.
ŞD, 918/68.